

Kerekasztal-beszélgetés

MÓRA ANDRÁS: A GAZDASÁGFEJLESZTÉS HATEKONYSÁGA CÍMŰ KÖNYVE KAPCSÁN

A *Létünk* szerkesztősége 1985. áprilisában kerekasztal-beszélgetést szervezett. Móra András *A gazdaságfejlesztés hatékonysága* című könyve kapcsán. A beszélgetés résztvevői: *dr. Móra András*, a közgazdaságtudományok doktora, a Vajdasági Társult Bank elnöke, *Szecsei Mihály*, az Agros vezérigazgató-helyettese; *dr. Kovács Oszkár*, a közgazdaságtudományok doktora, a Belgrádi Közgazdasági Kar dékánja; *Stjepan Han* egyetemi tanár, a Szabadkai Közgazdasági Kar Közgazdasági Intézetének szaktanácsadója; *Fodor Oszkár*, a közgazdaságtudományok magisztere, a belgrádi Ivo Lola Ribar Szerszámgépgyár munkatársa; *dr. Szórád György*, a közgazdaságtudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanára, Szabadka Község Fejlesztési Tanácsának elnöke; *dr. Rehák László*, a társadalomtudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanára, a *Létünk* fő- és felelős szerkesztője; *Balla László*, a CECOS szabadkai alosztályának munkatársa; *dr. Bányai János*, az irodalomtudományok doktora, a Forum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője.

Rehák László:

Engedjék meg, hogy a *Létünk* főszerkesztőjeként a legszívélyesebben üdvözljem a jelenlevőket, különösen *dr. Móra Andrást*, a könyv szerzőjét, valamint *dr. Bányai Jánost*, a Forum könyvkiadó részlegének főszerkesztő-igazgatóját, aki a beszélgetésünk tárgyát képező könyv megjelentetésére vállalkozó munkaközösséget képviseli. E könyv új szint jelent a Forum könyvkiadásában, hiszen egy szűkebb profilú, tudományos műről van szó, és azt hiszem, hogy egy ilyen jellegű vállalkozás indulását érdemes külön is megjelölni. A *Létünk* szerkesztősége — úgyis mint a folyóiratot kiadó munkaközösség része —, ezért határozott úgy, hogy a könyvek nemcsak egyszerű bemutatására vállalkozik a folyóirat Szemle rovatában, hanem kerekasztal-beszélgetést szervez, ahol hi-

vatott szakemberek szólhatnak a könyvről és a könyvben tárgyalt kérdésekről. Célunk a Létünk olvasói és a rádió hallgatósága körében is tudatosítani a hatékonyság szemlélet szükségességét, valamint kellő tiszteletet és figyelmet tanúsítva a könyv iránt, bátorítani és támogatni az ilyen irányú könyvkiadási tevékenységet. Szecsei Mihály barátomat kértük meg arra, hogy koordinálja a vitát, vitaindító téziseket készítsen, alapgondolatokat vessen fel, ami megkönnyíti majd a beszélgetést.

Bányai János:

Mielőtt elkezdenénk a beszélgetést, szeretném a kiadó nevében én is üdvözölni a kerekasztal résztvevőit. Azért kértem azonnal szót, mert én a témához alig, vagy egyáltalán nem tudok hozzászólni. Az én szerepem tehát valóban csak az, hogy üdvözöljem a szakembereket, akik a gazdaságfejlesztés kérdéseivel, vagy egyáltalán közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak, és akik majd Móra András könyvének jelentőségét, értékeit, esetleg hiányosságait, a beszélgetés során kimutatják.

A kiadót két szempont vezérelte, amikor ennek a könyvnek a kiadására vállalkozott. Egy kifejezetten elméleti és egy kifejezetten gyakorlati. Elméletin értem azt, hogy ennek a könyvnek egészen bizonyosan vannak olyan elméleti vonatkozásai, amelyek hozzájárulnak a közgazdasági gondolkodás továbbfejlesztéséhez, másrészt pedig a gazdaságfejlesztés, a gazdasági viszonyok aktualitása az, ami gyakorlati szempontból is fontossá tette, hogy ez a könyv megjelenjen. Elmondhatom azt is, hogy az olvasói érdeklődés várakozáson felüli. Nem számítottunk rá, hogy ilyen érdeklődés lesz a könyv iránt, viszonylag nagy példányszámban fogyott el máris, és azt hiszem, hogy szélesebb körben is érdeklődőkre talál majd.

A kiadó nevében először is megköszönöm, hogy eljöttek és vállalkoztak arra, hogy részt vegyenek a Létünk kerekasztalának beszélgetésében. Remélem, ez nem az utolsó alkalom, hogy a Forum Kiadóval és a Létünk szerkesztőségével találkoznak. Sikert kívánok a párbeszédhez, a nyilvános polémiahoz, mert hisz annak van igazán értelme, ha gondolatainkat és nézeteinket szembesítjük.

Szecsei Mihály:

A magam nevében, de azt hiszem, a jelenlevők nevében is kifejezem köszönetemet, hogy meghívtak erre a kerekasztal-beszélgetésre, egy olyan műnek a méltatására, amely a maga nemében első a hazai magyar nyelvű könyvkiadásban. Meglepett, hogy a könyv máris ilyen nagy példányszámban kelt el. Ha így folytatódik, akkor nemsokára a Móra-könyvből Móra kiadó lesz, majd Móra II. kiadó . . .

A téma komolyságára való tekintettel csak felelősségteljesen kezdhetünk hozzá megvitatásához és a párbeszédhez. Nos, én nagyon szeretnék

polemizálni, amennyiben tudnám, hogy Móra felé olyan követelményt támaszthatok, hogy megold minden olyan alapkérdést, amelyet vagy szándékosan, vagy vizsgálatok, kutatások hiányában nem tett fel könyvében. Ilyen követelményt azonban nem lehet támasztani, tehát más célrendszerből kell kiindulnunk, amikor a könyvet méltatjuk.

Külön köszönöm azt a ki nem érdemelt, megkülönböztetett tiszteletet, hogy koordinálhatom a beszélgetést. Remélem, nem fogom téves irányba terelni még akkor sem, ha mint tervező itt-ott a tervezés felé hajolnék, tudva azt, hogy a tervezés elméletét Jozef Pajestkán kívül még a világon senki sem írta meg.

Mindannyian a tervezést követeljük, nem a gazdaságfejlődés elméletét, és azt követelnénk Móra Andrásról is, hogy a hatékonysággal, a hatékonysági mutatókkal mutasson rá a tervezés hatékonyságára is. Ugyanis tett egy olyan kijelentést a bevezetőben, hogy ezt a hatékonyságot tervkategóriává kellene tenni, és a cél az, hogy a terv is egy bizonyos kritériumrendszeren alapuljon, a célok és az érdekek megválasztásakor. Azt hiszem, hogy egy ilyen kritériumrendszer kialakításához — ami a gazdaságfejlesztés irányításának elengedhetetlen feltétele —, ez a könyv úgyis, mint doktori disszertáció, úgyis mint egy megközelítése a kategóriáknak — nagyon jó.

A téziseket úgy állítottuk össze, hogy elrugaszkodjunk a gondolkodási sémáktól, ne sémákban gondolkodjunk. Ezért nem a könyv tartalma volt az, ami a téziseket diktálta, hanem talán inkább azok a dilemmák, kételyek, amelyek biztosan jelen vannak mindannyiunkban, amikor egyik vagy másik kérdésnél egy be nem fejezett mondatot találunk. Itt arra is gondolunk, hogy a szerző a hatékonyság fogalmát *az anyag, az energia, az információ kihasználásának fokaként tárgyalja.* Ennek kapcsán merül fel a kérdés, amelyekkel Móra nem foglalkozott, s amelyek kapcsán mondta ő maga is a minap: most már másképp írnám meg. Bizonyára azóta más, újabb ismeretanyagokra is szert tett kutatásai során. Tehát *a hatékonyság fogalmának tartalmi kérdéseiről* kellene beszélni, figyelembe véve egyéb megközelítéseket is. Más szerzők például beszélnek fizikai hatékonyságról, árhatékonyságról, szerkezetváltozásról. Vannak azután optimumszámítási kérdések is: az adott ráfordításokból a legnagyobb kibocsátást megvalósítani. Történelmi elferdülések, mint minden mutatónál, itt is akadnak. Egy időben nálunk is a tervteljesítés volt az *egyik* hatékonyságmegvalósítási mérce. Ma már tudjuk, mi ennek a következménye, de azért ne felejtjük el, hogy a tervfegyelem nem elvetni való hatékonysági tényező, hanem olyan, amely kihat a hatékonyságra. Azonban ma is vannak elferdülések: én a tézisekben csak egy szóval utaltam rá, mikor a vetésszerkezetet említettem. Ha az adott kétmillió hektárra az állam elvtárs meghatározza a vetésszerkezetet, amelyben az áll, hogy pl. 27%-át búzával kell bevetni, mindegy, hogy majd utána 1 millió tonna búzát importálunk, akkor vajon hatékonynak mondható-e az a gazdaságfejlesztés, amely ilyen nem optimális erőforrás-kihasználást szorgalmaz. Kihagyható-e ez a

szempont egy ilyen, vagy hasonló könyvből? (Mert én szeretném, ha ezt tényleg követné egy másik hasonló tartalmú közgazdasági könyv.)

Szélesebb értelemben beszélünk a társadalmi és természeti folyamatok hatékonyságának fokozásáról is. Társadalmi szempontból az oktatást és a művelődést emelném ki, a másik oldalról pedig a mezőgazdaság természeti adottságait. Nyilvánvaló, hogy ezeken a területeken is beszélünk hatékonyságról, különösen napjainkban. Móra András — valószínűleg a kutatások hiánya miatt — fontos iparágat hagyott ki elemzéséből: a bioipart. Ma már a bioipar egy fontos mércéje a gazdasági hatékonyságnak. Nyilvánvaló, hogy idővel az ilyen és hasonló természeti adottságok kihasználásának foka is bekerül a hatékonysági mutatószámok közé, sőt még a tervkategóriákba is, ahogy az az említett könyvben is olvasható.

A hatékonyság viszonyítási alapja egy olyan kérdés, amelyről feltétlenül beszélni kell. Mindenekelőtt a báziszszemléletről. Te a könyvedben 1980-nal bezárólag mutatod ki az adatokat. A probléma nem is az, hogy melyik évvel fejeződik be, hanem a báziszszemlélet a problematikus, ami jelen van a könyvben. Engedi-e az tükröződni a hatékonyság alakulását? Tükrözi-e? 1973-ban volt egy árrobbanás. Mint ismeretes, mi későn reagáltunk mindenre, a világpiaci árrobbanásra is, pedig akkor megváltoztak a cserearányok. Azok a hatékonyságra visszahatottak anélkül, hogy az ott dolgozók jövedelme vagy a tőkelekötés valamilyen mértékben is csökkent volna. A cserearányok lerontották a gazdaságnak, az adott ágazatnak a helyzetét. Ezenkívül más is volt nálunk, pl. árszerkezet-változás, eltolódás. A gazdasági reform után egy ideig próbáltuk pl. az élelmiszer-gazdaságot megfelelő helyre tenni, de azután nagy ívben elkerültük az értékarányos árképzést, vagy bármelyiket, amely a fejlesztésnek megfelelt volna. Nem arról akarok beszélni, hogy melyik ármodell a jó, arról talán itt nem is kellene, hanem arról, hogy mi az, ami a fejlesztésnek megfelel. A báziszszemlélet esetében felvetődik a kérdés, hogy miként értük el korábbi eredményeinket? Hogy az 1970. év, amelyből kiindultál, valóban reális-e, tükrözi-e az erőforrások jó kihasználását, vagy netán épp ebben az időben deformálódott a nemzeti termék szerkezete, amire azért került sor, mert az elsődleges elosztásban bizonyos ágazatokat társadalmilag preferáltunk, másokat pedig háttérbe szorítottunk.

Én más megközelítésért szállok síkra és ezt szeretném vitatni, ha a tisztelt jelenlevők engedik és bekapcsolódnak: nem lenne-e jobb ha a hatékonyság dinamikai változását mutatnánk ki? Talán az többet mutatna, mintha a szerkezetváltozáson mutatjuk ki a hatékonyság növekedését a népgazdaságban.

Többféle a növekmény típusú mutató mellett törtél lándzsát. Makro-, tehát népgazdasági szinten, azt hiszem, ezek jobban elfogadhatók, de ha leengedjük — mert a makroszint is csak mikroszintű alakulásokból tevődik össze —, akkor mikroszinten ez a növekmény típusú mutató megfelel-e? Szerintem veszélyes. Én a vállalati gazdaság szemszögéből beszé-

lek. Ahol növekménytípusú mutatóval mérik a hatékonyságot, ott a vezető félretesz valamit, tartalékol. Nem használja ki az erőforrást olyan mértékben, ahogy azt kellene, tartalékol, hogy majd a következő évben, amikor a zárszámadás elkészül, elővegye és akár a jövedelem adózatása szempontjából, akár a személyi jövedelmek kialakítása szempontjából, olyan hatékonyságot mutat ki, amelyet akar. Ez persze népgazdasági szinten nem egészen így alakul, mert itt a nemzetközi összehasonlítással is számolni kell.

Épp a nemzetközi összehasonlítással kapcsolatban szeretném, ha beszélnék arról, hogy az árstruktúra okozta problémák sokkal nagyobbak, mint hisszük. Nemcsak azért mert 73-ban nem, vagy túl későn reagáltunk a világpiacon árröszítésre, hanem azért is, mert később sem építettünk ki olyan árrendszert, amely közvetítette volna a külpiacon cserearányokat a hazai piacra. Hiányzott az árrendszer közvetítő szerepe. *Ha viszont ez hiányzik, akkor a hatékonysági mutató összehasonlítása reális-e?* Milyen következményekkel jár az, ha nem szűrjük ki azokat a szerkezeti eltolódásokat, amelyek más gazdaságokban vannak? És szólnék még valamiről: a tézisekben úgy fogalmaztam meg, hogy a szabályozottsági körülményekből eredő kérdések. Mit értünk ezen? Például, ha egy élelmiszer-gazdaság nem kapcsolódhat be volumennel és szerkezettel, ahogy szükségeltetik a piacon a nemzetközi munkamegosztásban, mert a szabályozók — nem népgazdasági érdekből, hanem a lakosság ellátásának érdekében megkívánják, hogy ez ne így legyen —, akkor a hatékonyság, amit a hatékonysági mutató jelöl, reálisan mutatja-e az élelmiszeripari gazdaság hatékonyságát, eredményeit? Véleményem szerint, nem. Mert a szabályozottsági körülmények elferdítik azokat. E kérdésben én nem mondhatok ítéletet, nincs olyan összehasonlítási alapom, de hát a jelenlevők sokkal többet tudnak erről!

Arról, amit könyvedben említettél, hogy a *hatékonyság tervekategória* legyen, én azt gondolom, hogy a hatékonyságnak ott *van* helye, mégpedig annak a kritériumrendszernek a keretében, amiről beszéltem. Népgazdasági szinten ez kifejezésre jut, de lejjebb mi a helyzet? Hogyan hat népgazdasági szinten a társadalmi preferencia rendszer, azok a kedvező körülmények, amelyeket bizonyos gazdasági ágazatok felé a társadalom teremt?

Nyilvánvaló, hogy a legfontosabb hatékonysági mutatók azok, amelyeket a könyvedben felsoroltál. A munka termelékenységét én magam is kiemelném, mint legfontosabbat, azonkívül az energiaigényességet is. Én ugyan a tézisekben többet felsoroltam, mert úgy gondolom, hogy az anyagigényesség mellett van differenciált importanyag-igényesség. Mert az importanyag-igényesség eltolja a hatékonyságot. Mi pl. azért menekültünk olyan gyorsan a tökemegtérülő baromfityényszéctől, mert óriási az importanyag-igényessége, 27,5 százalék nélkül. Megmaradtunk annál a területnél, ahol a legjobban lehetett iparosítani: a sertésfityényszéctésnél. Ez a jelenség az ipar ágazataiban is fellelhető. Tehát nem eléggé

hangsúlyozzuk az importanyag-igényességet mint hatékonysági tényezőt, főleg a vállalati gazdálkodásban.

Nagyon elkeserítettek a termékváltásra vonatkozó adatok. A szerző felsorolja az új termékeket, amiből látszik, hogy milyen kritikusan kevés új termék van Vajdaságban, ahol viszont az az erőforrások *csak* megvannak. Ha itt nem tudunk újat mutatni, akkor az ágazatok közötti kapcsolatokban megtaláljuk-e a hatékonysági elemet? Ha a gazdasági kapcsolatok mérlegét, az input-output mérleget szemlélem — itt nem arra gondolok, hogy milyen koefficienssel fejezhető ki az egyik ágazat kapcsolata a másikkal, hanem arra, hogy az össz társadalmi termékben, a ráfordításban, a végkibocsátásban vagy a hozzáadott érték négyzetében hogyan vesz részt a fémipar, a mezőgazdaság vagy a szolgáltatóipar. Te is kiemelted, hogy ezek milyen örvendetesen növelték a részesedést a nemzeti termékben. Elkeseredtem azonban, amikor a kereskedelemhez értél, mert tudom, hogy annak a 40%-a — a műszakiárú-kereskedelem — Újvidéken van, nagy forgalmi adóval. Ugyanis van bennünk valamiféle metropolis és antimetropolis szemlélet is, ezt megbocsátjátok. Ezeket a kérdéseket tehát az ágazati mérlegek oldaláról is szükségesnek és indokoltnak tartanám megvitatni. Vegyük például egy ágazat új értékét a teljes termelési folyamatban ráfordított erőforrások összegéhez viszonyítva. Mennyi össz anyagi ráfordítást igényel például a bioipar és annak kibocsátása a népgazdaság össz anyagi ráfordításához viszonyítva?

Felvetném a mutatószámok *valós mérhetőségének* kérdését is. Ebben az országban, és ebben a gazdaságban — erről különben te is beszélj — nem szoktunk mérni, vagy legalábbis nagyon keveset mérünk. Az osztrák Yumo cégtől kértem egy katalógust arról, hogy mi mindent lehet mérni az élelmiszeriparban. Mikor a mi embereinknek megmutattam, azt mondták, hogy vigyem azt vissza, mert nekünk soha, de *soha* nem lesz annyi pénzünk, hogy azokat a berendezéseket megvegyük. Mi a mutatókat is úgy alkalmazzuk, ahogyan a társadalmi könyvviteli szolgáltatást kéri tőlünk, az pedig a társadalmi-politikai közösségek felé irányul, de nem úgy, ahogy a gazdasági folyamatok megkövetelik. A könyv kapcsán tehát szót ejthetnénk arról is, hogy a mutatószámok valós mérhetősége makro-, mezo- és mikroszférában hogyan valósítható meg.

Sokat írtál és mondtál a *súlyozás problémájáról*. A súlypontváltás, meg kell mondjam, nem egy olyan téma, amely nagyon tetszett a könyvben. Mégpedig azért, mert a fejletlen gazdasági körzeteket és azoknak a fejlesztését tárgyalod, és közben tudjuk, hogy ezek nem körzetek, hanem közösségek. Leegyszerűsítettük a kérdést és a politika eszközzé tettük. A közösségek szerepelnek fejletlenekként, nem pedig a körzetek. Tehát egy községnek, mint például Csantavérnek szerencsétlensége, hogy Szabadkához tartozik, mert a város jelentős ipara felhúzza. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy fejlett, s közben most is felszámoltunk egy vállalatot, egy faiparit és azelőtt is egyet. Sorra felszámoljuk azokat a vállalatokat, amelyek nem a mezőgazdasághoz kötődnek. E szerint körzetekről

mutatót. Azt hiszem, hogy arra a mutatóra, amellyel kimutatod, hogy kellene beszélni, csak akkor tudnám elfogadni a súlypontvándorlást mint merre tér el a súlypont, megjegyzést tehetnénk. Én azt vallom, hogy a Belgrád—Újvidék—Titoverbász—Szabadka tengely komoly gazdasági erőt képvisel, akár a gazdaság szerkezetét vizsgálom, akár a tőkeellátottságot, akár az erőforrásra való támaszkodását. Az eltolódás lehet következménye pl. a vegyipar fejlesztésének, amely tőkeigényes, kutatásigényes, amely az árakat tekintve monopóliumhelyzetben van. Igaz, hogy veszteséget is jelent, de az nem fordítja vissza magát az irányzatot.

Itt tenném fel azt a kérdést is, hogy *a ráfordításelemeknél milyen nagyságokat kell, vagy milyen nagyságokat érdemes* figyelembe venni? Nyilvánvaló, hogy bizonyos nagyságokat figyelmen kívül kellene hagyni. Jómagam egyetértek egy olyan megközelítéssel, ahogyan Móra a ráfordításelemeket tárgyalja, mert Vajdaságban, amikor a mű készült, még nem volt ilyesmi. Amennyiben következetesen végrehajtjuk, egy ilyen megközelítés nagyon hasznos eszköz a döntők kezében. Hogy a valóságban aztán hogy használják, az már más kérdés. A ráfordításelemeknél szerintem beszélni kellene arról, hogy miként történik az eleven munka költségeinek, az eszközráfordításnak és az állóeszköz-állománynak az értékelése. Mi ugyanis eddig nem revalorizáltuk az állóeszköz-állományt, ez pedig eltolja, elferdíti a hatékonyság mutatóját. Ha valaki nagyobb eszközállománnyal rendelkezik, és kedvezőbb feltételek mellett jutott hozzá, akkor egészen más képet kapunk, mint pl. a textilipar esetében, amelyik rövid, megismétlődő hitelekkel építgette ki a kapacitásait, s így mindig el volt adósodva. Tehát ezzel kapcsolatban is van kérdés.

Az energiafelhasználás volna az a terület, amit én nagyon komolyan áttanulmányoztam. A könyvben az energiafelhasználás joggal szerepel hatékonysági mutatóként. Nemcsak az olajárrobbanás miatt, hanem egyébként is. Az a véleményem, és ezt a társadalmi tervezési tanácsban, a tervek tárgyalásánál minden egyes felszólalásomban szóvá teszem, hogy nem lehet egy százaléknyi társadalmi termék növekedési rátára több mint egy százalékos az energiafelhasználás növekedése. Te is említed, hogy négyszázalékos társadalmi termékre az energianövekedés 5 egész valamennyi százalék. Engem ezért minden alkalommal szabályszerűen lehurrognak. Én azonban nem adom fel a harcot. Véleményem az, hogy ez nagyon is komoly, és talán nem is eléggé kihangsúlyozott mutató. Én a legújabb kutatások alapján tudom, hogy 1 százaléknyi társadalmi termék növekményért csak 0,70—0,75 százaléknyi energiafelhasználási növekményt hagynak jóvá a jó tervezők. Azt hiszem, hogy Vajdaságnak az egyik erőforrása az lesz, ha ugyanazt a termelési volument, például a bio-szférában, kisebb energiával, kisebb csomagolóanyag-mennyiséggel és kevesebb tőkével valósítja meg. Természetesen ebben benne van a szerkezetváltozás, a minőségjavítás is.

Szeretném, ha az energiafelhasználás után be tudnánk iktatni az *importanyag-felhasználást* is a részleges mutatók közé. Te a 70. oldalon

tárgyalod ezt a kérdést, aminek nagyon örültem, mert igazolva láttam régebbi ténymegállapításomat ezzel kapcsolatban. A részleges mutatók valóban nagyon korrektül és szakszerűen vannak felsorolva.

Szerintem megmaradtál mérnöknek, mert azért az ipart túlpreferárod, a fogaskerekek benne vannak a könyvben is, és néha szorítanak is bennünket. Erre még visszatérünk.

Stjepan Han:

Aki ilyen könyvet tud írni, az kiváló közgazdász... Én nem érzem a fogaskerekeket...

Szecsei Mihály:

A professzor úr védi Mórát, joggal, ha én ott ülnek, én is ezt tenném.

A *hatékonyságot javító tényezők* nem képeznek külön fejezetet a könyvben. Azt hiszem, hogy ez a doktori disszertáció felépítéséből ered. Én ezzel kapcsolatban a kutatás fejlesztésének mértékét, a munka ösztönzését emelném ki. Engedjék meg, hogy megjegyezzem: az önigazgatási megegyezések és megállapodások rendszerének bevezetése óta egész elosztási rendszerünk a minőségi és a szellemi munka leértékeléséhez vezetett. A most megjelent tervezet 40. szakasza azt irányozza elő, hogy azt a munkát, amely közvetlenül a termeléshez kapcsolódik (magyarul: anyagmozgatás), azt a startnál 30%-kal többre kell értékelné. Miért? — vetődik fel a kérdés. Mit akarunk itt preferálni? A szerző olyan szépen kimutatta, hogy a munkaerő összetétele kedvezőtlen. A nem szakképzett, betanított, az általános iskolát végzett dolgozók és a szakképzett, tehát a mesteremberek 1970-ben 78,1 százalékát teszik ki a gazdaságban dolgozóknak. Ettől várjuk mi a hatékonyság javulását? Az OECD adatai alapján a fizikai dolgozók az össz foglalkoztatottak egyharmadát képviselik a fejlett ipari országokban. Mely munkát és munkást kell tehát ösztönöznie az elosztási rendszernek? Azt-e, amely és aki továbbviheti, vezetheti a biotechnikai forradalmat (a jószágtenyésztésben a hibridizáció, gépeknél a számjelvezérlés, a programtár stb.) vagy pedig azt, aki a nehéz látát becipeli, amit már másutt a robotok végeznek?

Végül pedig rátérnék a szervezés, a szervezettség, a tervszerű racionalizálás kérdéseire, mert ez olyan hatékonyságjavító tényező, amiről nem szabad megfeledkezni. Mi is későn ismertük fel ezt.

Az extenzív fejlődésről *az intenzív fejlődésre való áttérést* szorgalmazod a könyvben. Ez valóban elengedhetetlen feltétel, hisz ha nem térünk át az intenzív fejlődésre, akkor még jobban lemaradunk. A kérdés az, hogy milyen szinten kell áttérni, milyen felkészültségi fokot igényel az intenzív fejlődésre való áttérés. Megmondom, miért. Ha az élelmiszertermelésre vonatkoztatom ezt, akkor nyilvánvaló, hogy az öntözésre

gondolok. Több vízre volna szükség. Ehhez azonban olyan infrastruktúra kell, amely egyrészt műszaki, másrészt szellemi, mert tudni is kell vele termelni. Az a termelés ugyanis merőben más, mint az eddigi, extenzív termelési mód volt. Erre egy év alatt nem lehet áttérni. A középiskolában most nyitottunk két osztályt az öntözési rendszerek gépesítésére, hogy a fiatalokat oda irányítsuk, és bízunk benne, hogy sikerrel jár az extenzívről az intenzív termelésre való áttérés.

Visszatérve a *súlypontvándorláshoz* még annyit mondanék, hogy a területszerkezet fejlesztésében valóban van jelentősége. Talán érdemes volna megvizsgálni, hogy a kutatás miért nem terjed ki arra, hogy a fejletlen községek (Mint községek, nem pedig mint körzetek!) mennyiben húzták vissza, mennyiben rontották az optimális erőforrás-eloszlást. A hatékonysági kérdések taglalásakor nyilván ezt is meg kellene említeni.

Amennyiben jut időnk, akkor beszélnék arról is, hogy *a hatékonyság növelésének vannak tartalékforrásai*. Egyetértek azokkal a tényezőkkel, amelyeket felsoroltál, amikor arról írsz, hogy miként növelhető a hatékonyság Vajdaságban. Azonfelül azonban szerintem van még belső tartalékforrás is. Itt elsősorban a szervezésre, a szervezettségre gondolok, részben az ösztönzésre is és a gazdálkodási fegyelemre. Miről is van szó? Miért tartalékolunk ma sokkal több nyersanyagot meg pótalkatrészt, mint azelőtt? Mert a szállítók fegyelmezetlenek. Nincsenek az öngazgatási megegyezésekben olyan szankciók, amelyeket a bíróság mindjárt elfogadna és kiadná a fizetési meghagyást. Ez a meglazult fegyelem arra készteti a gazdálkodó egységeket, hogy halmozzák a nyersanyagot, pótalkatrészt, energiát és egyébeket. Ez pedig meredeken rontja a hatékonyságot. A külső forrásokat ugyancsak ésszerűen kellene használni; az export érdekében, illetve az exporttal kellene kompenzálni a külső források igénybevételét.

A rendelkezésre álló rövid idő alatt nem lehet teljesen kiértékelni a könyvet. A magam részéről köszönettel tartozok Móra Andrásnak azért, hogy ehhez a témához nyúlt, hisz ez az egyik legkényesebb kérdése a gazdasági életünknek. Ezért is kerüli el olyan nagy ívben tervezési rendszerünk ezt a témát, ezért nem tárgyaljuk a célkitűzések megválasztásánál alkalmazandó kritériumrendszereket. Pedig a hatékonyság fokozása nélkül a fejlődés és a stabilizációs program megvalósítása nem lehetséges. Köszönöm, hogy végighallgattak, céлом az volt, hogy a jelenlevőket vitára készítsem.

Fodor Oszkár:

Érdeklődéssel és örömmel vettem a kezembe a könyvet, az én gyakorlatomban ez az első itt megjelentetett, magas szakmai szinten levő és aktuális tárgykörű könyv. Reméljük, nem ez lesz az utolsó is, s hogy követni fogják más könyvek, Móra András tollából is.

Engem inkább a hatékonyság általános fogalma és annak tárgyalása

ragadott meg a súlypontvándorlást tárgyaló résznél. Bár elismerem, hogy a súlypontvándorlás problémája szakmailag rendkívül összetett, elméletileg vitatható, módszertanilag nagyon réteges dolog. Amit ebből a szerző kimutatott, az dicséretre méltó.

Annak idején, amikor a tanulmányaimat folytattam és befejeztem (sajnos, már nagyon régen volt) az egyetemen, még volt egy olyan tantárgyunk, amelynek az volt a neve, hogy a *gazdasági létesítmények optimális elhelyezése*. Ez a tantárgy azonban már régen nem szerepel a közgazdasági és más egyetemek tantervében, és az elhunyt Mirkovič professzor könyvén kívül én nem láttam ide vonatkozó szakirodalmat sem (lehet, hogy csak azért, mert keveset olvasok). Akkoriban még arról tárgyaltunk, hogy az ipari létesítmények optimális elhelyezésekor nem az ipari létesítményeket visszük valakinek a helyébe, hanem majd a munkaerő migrál és vándorol azokhoz a természeti vagy más adottságokhoz, amelyek súlyzóként megszabják, hogy bizonyos ipari létesítményeknek hol lesz a gazdaságos, optimális elhelyezése. Azóta sok idő elmúlt, és ez a szemléletmód is kiment a divatból.

A könyv és Szecsei kolléga bevezetője is nagyrészt a termelőmunka és a termelő gazdasági egységek hatékonyságát taglalja, az alacsonyabbtól a legmagasabb szintig: a nemzetgazdaság szintjéig és a nemzetközi összehasonlításig. Ebből kimaradt egy nagy terület hatékonysága: a nem termelő, a termelésen kívül álló létesítmények hatékonyságára gondolok, a nem gazdasági, a nem profithozó létesítmények hatékonysága, amit szerintem nem lehet kihagyni. Ugyanis ha az össz foglalkoztatottak számát nézzük ma országos viszonylatban, akkor kitűnik, hogy ezeknek a fele a felépítményben működik, és hogy a termelő létesítményekben dolgozóknak is körülbelül a harmada nem termelő, illetőleg olyan munkát végez, amit jobb lenne, ha nem végezne, mert munkájával csak költséget okoz, és rontja a mások által megvalósított eredményeket, illetve hátráltatja az össz hatékonyságot. Erről is kellene tárgyalni. Én afelé hajlok, hogy a hatékonyságot ne hozam, jövedelem és ráfordítás formájában tárgyaljuk, hanem a kitűzött cél érdekében tett tevékenység hatékonyságáról beszéljünk. Tehát dinamikus megközelítést szorgalmazok én is úgy, ahogy Szecsei kolléga, ha nem értettem félre.

Minden emberi tevékenységnek, főként a szervezett, tehát egyben tervezett emberi tevékenységnek, kell hogy hatékonysága is legyen. Mert a tevékenység másik oldalán valami történik, ami vagy pozitív vagy negatív. Vannak bizonyos emberi tevékenységek, sajnos tervezett emberi tevékenységek, amelyek következménye nem pozitív, pedig itt is valami munka történik. Tehát vannak a felépítményben olyan szervezetek, amelyek nemzetgazdasági szempontból eltűztek, hogy ne mondjam haszontalanok. És itt is több ezer a foglalkoztatottak száma, itt is történik valamilyen munka, amelyre most még ráfognak, hogy társadalmilag igazolt is. Itt térünk el a gazdasági mércéktől, a klasszikus gazdasági elmélettől, amelynek alapkövetelménye valamikor a termelékenység, a gazdaságosság és a jövedelmezőség volt. Ott, ahol előre-

haladott a gazdaság, ahol jobban vagy intenzívebben fejlődött a társadalom és a társadalom alapját képező termelőtevékenység, ott már 40—50 évvel ezelőtt bevezették legalább a likviditást mint alapelvet.

Rengeteg olyan emberi tevékenység van, amely eltér a klasszikus, ortodox gazdasági nézetektől és elvektől, ami vagy megalomániából, vagy valamiféle politikai hitvallásból ered: van, aki világhatalom akar lenni, van aki meg akarja hódítani a világűr, vagy fönn akar tartani egy gazdaságilag megalapozatlan létesítményt ott, ahol semmi helye sincs. Még nem térülő tevékenység, erőforrás-ráfordítás történik, ami nem célravezető...

Vita tárgyát képezi az — ha mi itt most nyolcan-tízen meg is próbálnánk deffiniálni —, hogy mit tartunk végcélnek, aminek az érdekében cselekedni kell. Itt-ott a szakirodalomban látom, főként Szlovénia 2000-ig terjedő tervében, hogy a cél az élet minőségének javítása, vagyis a szabadidő felhasználása. Tehát a szabadidőben történő dolgok képezik a végcél, nem pedig az, ami a munkaidőben történik. Csakhogy a munkaidőben történeken keresztül jutunk el oda, tehát nem hanyagolható el az, ami a szabadidőt megelőzi. Mert csak miután a munkaidő alatt helytálltunk, lehet a szabadidőnek valamilyen tartalma.

A részhatékonysági mutatók, véleményem szerint, vitathatók térben, időben és vertikális felosztásban egyaránt, tehát bizonyos folyamat kezdetétől a végső kibocsátásig mindenhol, ahol elvágjuk és mérni kívánjuk. Az, hogy a mérésben valami hiba lesz, az engem nem zavarja annyira, mint inkább az, ha két mérés eredményét hasonlítjuk össze, és ebből az összehasonlításból aztán valamilyen konzekvenciákat vonunk le. Ebben az esetben szabványosítani kell, mert az összehasonlítás eredménye nem lesz jó. Ha viszont időben kísérjük a tevékenységet és annak hatékonyságát, illetve egy egész folyamaton keresztül, akkor egy vitatható mérés alapján is, ha módszertanilag mindig korrektül járunk el, egy bizonyos időtartam után minőségi konzekvenciákat lehet levonni. Ezzel azonban nem terhelném magam, épp azért, mert praktizáló közgazdász vagyok. Idő sincs arra, hogy elvont elméleti vitákban tisztázzunk egy-egy mutatót, mert minden mutatónak lesz egy olyan részparamétere, amely vitatható, amely vagy az egyik, vagy a másik szemszögből nem fogadható el.

Szerintem inkább egy általános, illetve olyan mutatót kellene választani, amely szinte minden tevékenységben jelen van. Ha a tevékenységek dinamikus vetületét nézzük, akkor a közös nevező, ami a hatékonyságot összeköti mindenütt, az *idő*. Nem kilogramm, nem kilowatt, nem dinár, nem dollár, hanem perc, másodperc. Nem kimunkálási idő, hanem átfutási idő. Ez a nézet nem új, és nem az én találmányom, én csak elfogadtam ezt a — mondjuk műszakilag eltévelyedett — nézetet. Ez az amerikai szerszámgépgyártók szövetségének a nézete. Az már 20 évvel ezelőtt arra az álláspontra jutott, hogy a „High-Efficiency” elmélet alapján a szerszámgépeket úgy kell fejleszteni, hogy ne az egyedre eső részki költség minimalizálása, és ne az egy egyedre eső maximális nyereség

legyen a sorsdöntő, hanem a legnagyobb kibocsátás paramétere, ami azt jelenti, hogy az adott időben, éspedig abszolút időben, tehát a naptári időben megtörtént kibocsátás. Ez aztán vállalati vagy alacsonyabb szinten osztható, taglalható lefelé. Így fejlődtek ki a ma használatos szerszámgépek, amelyek komputerizáltak. E szerszámgépek működésének kétharmadát ma már az informatika teszi ki. Ezek a szerszámgépek nagyobb tőkeráfordítással, tehát drágább felszereléssel, de maximális kibocsátást, maximális összjövedelmet elérve a legnagyobb eredményt hozták a nemzetgazdaságnak. A szerszámgép ugyanis kivételes dolog, minden tevékenységben benne van. A társadalmi tevékenységekben, illetve minden más termelő tevékenységben, ahol gyártják, formálják az anyagot. Mert ha nem is direkt szerszámgéppel formálják az anyagot, pl. a mezőgazdaságban, de a traktort már szerszámgéppel gyártották. Tehát közvetve a szerszámgép minden tevékenységben benne van. A biotechnológiában, a bioengineeringben is. Elektronikus chippet sem lehet szerszámgép nélkül gyártani, de repülőt vagy tankot sem. Ez a nézet tehát igazolódott, és húsz év óta nyomon követhető a szerszámgépek morfológiájában. Tehát oda jutottunk, hogy a szerszámgépek fejlesztésénél az első és a sorsdöntő paraméter az, hogy a következő időszakban maximális kibocsátást tegyen lehetővé. Ez aztán közvetve odavezetett, hogy most már nem egy-egy szerszámgépnek a vágósebességéről, és nem arról tárgyalunk, hogy egy kilogramm forgácsot hány másodperc alatt lehet leválasztani, vagy leforgácsolni egy munkadarabról, hanem arról, hogy egy-egy rugalmas ipari részlegnek mekkora a kibocsátása. Vagyis hogy az ipari létesítményben mekkora az átfutási idő. Tehát az optimális szervezés az, amely a legnagyobb darabszámot, a legnagyobb termék-számot biztosítja egy összetett, rugalmas termelőegységen való átfutáskor. Kis problémának tűnik, nem az egész társadalomra vonatkozóan, de viszont minden más tevékenységnek ez a kiindulópontja. Ez elfogadott módszerré vált az iparilag fejlett országokban, az OECD keretén belül és a KGST-n belül is ez az eredményesség gyűjtő mércéje, különösen a termelővállalatok esetében. Nálunk az egy abszolút időegységre eső átfutási, ill. kibocsátási mennyiség katasztrofális.

Az újvidéki vizsgálatok eredményei szerint mi már az ipari gyártásban több helyen elértük azt, hogy a darabidő, a kimunkálási idő, a forgácsolási kapacitás, vagy a forgácsolási termelékenység elérte a világ-szintet, illetve azt az átlagos szintet, amivel a világpiacon meg lehetne jelenni. Az átfutási idő viszont a vajdasági iparban tizenötszöröse a fejlett ipari országokénak. Ez azt jelenti, hogy azokat a részműveleteket, amiből pl. egy-egy autó gyártásakor két-háromszázezer is van, el tudjuk végezni idejében, viszont az autót nem tudjuk keresztülpréselni a szervezeten elfogadható abszolút időn belül. Tehát a termék sokkal hosszabb ideig angazsálja az eszközöket, és az eszközökön keresztül a kamatokat is. A jelenlegi költségstruktúrában — erről valószínűleg Szecei kolléga többet tudna mondani — jelentős százalékkal vesznek részt azok a költségek, amelyek a naptár forgatásával keletkeznek, tehát nem

a kitermelt áru mennyiségétől, hanem a naptári lapok forgatásától függenek. Az óriási vállalati és a még nagyobb vállalaton kívüli mechanizmus minden egyes naptári nappal hatalmas pénzbe kerül. Ha azon a naptári napon nem történt termékkibocsátás, akkor hiábavaló volt az eszközök lekötése, mert ez megdrágítja az árut, a világpiacon pedig nem konkurens tovább. Ezért van az, hogy az amerikai üzletemberek logikája szerint a mi termékeinknek legalább húsz százalékkal olcsóbbnak kellene lenniük, hisz nálunk tízszer olcsóbb a munkabér, ami 25-től 30—40 százalékig vesz részt a termék árában. Ők a saját költségstruktúrájukból indulnak ki. Mi pedig, amikor megfejtjük a kalkulációkat, kiderül, hogy a termékünk legalább harminc vagy ötven százalékkal drágább az övéknél. Ez annak a következménye, hogy a hatékonysági tényezőknél az időt nem kezeljük alapvető és mindent összekötő tényezőként.

Egyetértek azzal, hogy minden részhatékonysági elemzésnek megvan a saját bemenő és kimenő adatai, ez rendben is van. Viszont ezeket vertikálisan, vagy az ágazatokat egymás között összekötni, sem tonában, sem dinárban, sem dollárban nem lehet. Valószínű, hogy valamilyen pénzben esetleg lehet, de nem láttam olyan matematikai képletet, amellyel ezt el lehetett volna intézni. Az viszont elkerülhetetlen, hogy az időt figyelembe ne vegyük! Ha ugyanis az időt nem vesszük figyelembe — az abszolút időre gondolok —, akkor nemhogy a fejlett országokat, de még a szomszédos, kevésbé fejletteket sem fogjuk utolérni.

Az idő és az infláció viszonyára elég csak utalni, mert a vitában valószínűleg szóba kerül még. Ilyen körülmények között, amikor a kávé az alatt az idő alatt is megdrágul, amíg megiszom, az idő olyan tényezővé vált a tervezésben, a termelésben, a viselkedésben és a szabadidő-kihhasználásban is, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez mindenképpen igazolja a „High-Efficiency” koncepció létjogosultságát. Olyan körülmények között, ahol a gazdasági törvényszerűségeket mindenféle voluntarizmus háttérbe szorítja, a hatékonysági mérce az, ami a kezünkben marad, amivel tovább kell mérni, irányítani és vezetni az összes emberi tevékenységet, nemcsak egy ország, egy gazdaság vagy gazdasági ágazaton belül, hanem az egész társadalomban is.

Stjepan Han:

Azt szeretném először elmondani, hogy Móra András könyvét már korábbról, mint disszertációt is jól ismerem, igen magasra értékelem és tisztellem. Elsőrendű munka. Másodsor, kellemes volt Szecsei elvtárs, Mihály barátom briliáns bevezetőjét hallgatni, és Fodor Oszkár igen érdekes fejtegetéseit. Ez persze nem jelenti azt, hogy mindenben egyetértünk. Egyetértek Mihály barátom ama tételével, hogy ha felállítható valamiféle rang a hatékonysági mutatók családjában, akkor a munkatermelékenységnek kell az első helyet biztosítani. Amit Fodor Oszkár igen érdekesen és részletesen fejtegetett az időről, az épp azt jelenti,

hogy a munkatermelékenység fontosabb ha az axilógia oldaláról közelítünk a problémához. Mihály barátom, ha jól emlékszem, értékrendszert emleget, én inkább értékmátrixról beszélnék, mert minden tényező a másikkal interakcióban van.

Különböző értékelések léteznek, közöttük van olyan is, amely az emberi élet minőségét véli a legfontosabb célnak. De ha jól meggondoljuk, akkor is a munkatermelékenység lesz az a mutató, amelynek közvetlenül a legmagasabb rangot kell adni. Mihály barátom arról is beszélt, hogy nem egyszerű a termelékenységet mérni. Persze, hogy nem egyszerű. A mérés természetesen mindig összehasonlítást jelent. Thomas Mann mondta valamikor, hogy ha nem hasonlítjuk magunkat össze másokkal, akkor nem tudjuk, hogy hol vagyunk, sőt azt sem tudjuk, hogy kik vagyunk. Összehasonlítani és mérni tehát akkor is kell, ha az „lehetetlen”.

Nagyon érdekes különben, hogy Móra András, aki valamikor mérnök volt, és ma is egy briliáns mérnök, közgazdasági módon közelítette meg a kérdést, noha Fodor Oszkár, aki közgazdász, és pedig elsőrendű közgazdász, mérnöki szempontból állt a munkatermelékenység meghatározásához.

Hadd szóljak az energiatakarékosságról is. Nem értek egyet Szecsei Mihállyal abban, amit most divat hangoztatni, hogy az energiával a világ végéig takarékosan kell bánni. Természetesen hogy az energiát nem szabad pazarolni és egyelőre takarékoskodni is kell vele. De nem szabad hosszú távra vetíteni az energiahiányból adódó jelenlegi nehézségeinket, és azt hinni, hogy az élet minőségének javítása, aminek az alapfeltétele a munkatermelékenység jelentős emelése, lehetséges nagyobb és gyorsabb ütemű energiafogyasztás nélkül. Ami pedig műszakilag megoldható, hisz a fúzió 20 vagy 40 év után lehetővé teszi azt. Akkor majd lesz elég energia — feltéve ha egyáltalán még lesznek emberek akkor . . .

A súlypontvándorlást illetően is más a véleményem. Teljesen mindegy, hogy községekről, vagy körzetekről beszélünk-e, mert az a lényeges, hogy hol csoportosulnak az iparban alkalmazott dolgozók, és merre csúszik a „súlypontjuk”. Ez önmagában véve igen érdekes, értékes és fontos mutatója a területgazdaságtannak. Nem a Weber- és Lösch-féle területgazdaságtanról van szó, hanem egy modern hozzáállásról, és csodálom, hogy Szecsei Mihály és Fodor Oszkár nem ismerik el, hogy éppen ez az ami új, és különösen értékes a könyvben. Nem mondom, hogy a többi nem értékes, de a súlypontvándorlással foglalkozó részt kiválónak tartom. Bevallom, természetesen, hogy szokatlan, mert az irodalmunkban ilyesmit még nem láttam. Katonai és tervezés-stratégiai szempontból igen fontos, hogy ha az iparról van szó, hova csúszik a súlypont. Ez természetesen nemcsak az iparra vonatkozik; minden más tevékenységre is alkalmazni lehet. Móra András arra kellene kérni, hogy — ha a bankvezetés mellett lesz ideje — végezze el az elemzést hosszabb periódusra is.

Elhangzott az előbbiekből egy olyan megjegyzés, miszerint nem eléggé közgazdasági karakterű Móra András könyve. Szerintem nagyon is közgazdasági karakterű. 1933 januárjában jelent meg az *Econometrica* első

száma, Ragnar Frisch írta a bevezetőt. Ő volt a főszerkesztő, Joseph Schumpeter pedig a bevezető tanulmányt írta. Frisch azt mondta, hogy az ökonometria voltaképpen statisztika, közgazdasági elmélet és matematika. Mindháromból sok van Móra könyvében. A szó szoros értelmében vett matematikából nem is kellett több. De ez adja meg a könyv tipikus jegyét, és külön értékét. Schumpeter mondta említett tanulmányában, hogy nincs semmiféle credója, és nem akar senkire semmiféle credót ráerőszakolni. Csak azt akarja mondani, hogy a matematika biztosan tudomány, és hiszi hogy a közgazdaság is tudomány. Mivel-hogy tagadhatatlan, hogy a közgazdaságnak sok köze van a mennyiségekhez, ez a szoros kapocs a kettő között. — Ezért tetszik még inkább Móra András könyve is. Természetesen kedvem volna még két-három órát beszélni, de most inkább abba hagyom, és talán később kérek majd szót.

Móra András:

Nekem rendkívül hasznos és érdekes, amit hallok, de mivel és annak idején már megírtam, amit akartam, inkább a vita vége felé tennék néhány megjegyzést.

Rehák László:

Én csak outsiderként szólok hozzá, de azt hiszem, hogy mi is tehetnénk egy pár lépést vagy felhívást annak érdekében, amiért Móra síkraszállt. Ilyen értelemben hangsúlyoznám, hogy a szerző könyve bevezetőjében és zárórészében is sürgeti, hogy a Vajdaság fejlesztésének kétezzer évig terjedő tervét újra kell tervezni.

Lassan ugyan már elérkezünk a kétezredik évig, de talán mégis érdekes volna újratevezni. Én ott voltam a Szabadkai Közgazdasági Intézet indulásánál, amikor azt a megrendelést kaptuk a Tartományi Végrehajtó Tanácstól, hogy készítsük el a kétezzerig szóló tervet. Közben kiderült, hogy jelentkezett egy belgrádi nagyobb nevű kutató intézet is, és a tartományi kormány meghagyta, hogy osszuk fel a témákat egymás között. Osztozkodás közben a mi — abban az időben nem is olyan gyöngesziológuscsoportunkat — kiüttötték a szorítóból. Megboldogult Varga Laci jóvoltából egyszerűen kiengedtük a kezünkől azt a lehetőséget, hogy az emberi tényezőt, a demográfiai fejlődést és a foglalkoztatási szerkezetet, az embert az életmódjával és vásárlóerejével betervezzük kétezzerig. Pedig erre képesek lettünk volna, mert dr. Laki László szociális transzformációból, tehát a falusi lakosság városivá válásából doktorált, dr. Zimányi (Bajagiczné) Veronikának pedig a szabadidő volt a témája. Statisztikából, matematikából gyöngébben álltunk, de az akkor dr. Szórád Gyurka vezette testvérintézettel meg tudtuk volna oldani ezt a

kérdést is. Azzal utasítottak el bennünket: nem szabad megengedni, hogy mások tervezzék Vajdaság vegyiparát. Márpedig ha mi meg akarjuk tartani a vegyipart, akkor a belgrádi intézetnek át kell engedni az emberi tényező tervezését. Később, amikor itt Újvidéken összehívták a tanárokat, dékánokat és a prodékánokat (akkor éppen prodékán voltam), egy megbeszélésre, értesültem a belgrádi intézet emberi tényező kutatásának végeredményéről. A végkövetkeztetésekben kimondták, hogy Vajdaság fejlődésének egyik gátló tényezője az emberi tényező lesz, mert nem fog eléggé szaporodni és 2000-ben nem lesz elég munkaerő a termelési célok elérésére. Ez persze nyilvánvaló értelmetlenség. Vajdaságban a mechanikus emberszaporulat, a más vidékekről kiinduló imigrációs folyamat is pótolja azt, ami esetleg biológiai szempontból nem kielégítő. Migráció mindig lesz, mert a tartomány vonzerőt képvisel az infrastruktúrájával. Móra könyve kapcsán ezt a tényezőt is érdemes volna megközelíteni.

A másik dolog, amit meg szeretnék jegyezni, hogy a szerző a gazdaságfejlesztést főként ipari fejlesztésként értelmezi, amikor Vajdaságról beszél. Aminek nyilván megvan a maga vetülete a jugoszláv gazdaság stratégiájának vonatkozásában. Nem akarok részletekbe bocsátkozni, polemizálni. Vajdaság egyik előrelépési lehetősége nyilván az, hogy iparát továbbfejleszti, de történnek az utóbbi években igencsak elgondolkoztató dolgok. Itt megint csak egy Móra kollégával folytatott beszélgetésre hivatkoznék, amikor ő megjegyezte, hogy most már vannak olyan külföldi partnerek, akik magasabb technikai szinten akarnak kooperálni velünk, és szinte védekezni kell tőlük, mert olyan termelést akarnak Vajdaságra bízni, ami energiaigényes (öntvények előállítását stb.). Tehát a fejlett országok, ha választhatnak, akkor az energia- és nyersanyagigényes termelést átengedik másoknak.

Néhány szót arról, hogy a biotechnika hogyan kapcsolódik a jövő mezőgazdasági fejlesztéséhez és a termeléshez — amiről kompetensebben Szecsei Mihály beszélt. Megint egy kollegiális, szakmai beszélgetésre hivatkozok, amikor is a kolléga nem volt hajlandó fekete-fehéren leírni véleményét a szabadkai nitrogénművekről. Figyelmeztetett arra, hogy a nyugatnémetek a maguk mezőgazdasági fejlesztésében mind inkább eltérnek a műtrágyahasználattól, csökkentik és optimalizálják azt, ugyanakkor az istállótrágyázást fejlesztik, és más biológiai hulladékanyag feldolgozását, valamint a vetésforgót alkalmazzák ismét figyelmesen, mert kiderült, hogy túl sok energiát kell belegyűrti a nitrogénműtrágya előállításába, hogy aztán megint energia formájában a növényi és állati termékekben jelenjen meg. Ez Németországban történik, amely a vegyészet hazája. Valószínű, hogy tüzetes számadás van mögötte, s hogy nem alaptalanul szorgalmazzák az áttérést. Minden bizonnyal a föld szerkezetének javítása és termelőerejének növelése szempontjából is ez a hatékonyabb.

Igaz, hogy ez még a jövő zenéje, de függetlenül attól, hogy először a cukornádból előállított olcsóbb cukorból kiindulva jelent meg a robba-

nómotor hajtóanyaga, valószínű, hogy a cukorrépa is meg fog jelenni a cukorszármazékok felhasználásának alapanyagaként a metalkó előállításában.

Ilyen értelemben — megint Móra András egészségi állapotától és időbeosztásától függ —, hogy mikor fog hozzá könyve folytatásának megírásához. 1980-nál állt le, nem mondom azt, hogy 85-ben mindjárt gyűrődzön neki könyve folytatásának, de az 1980-as év olyan periódus zárása volt, amit még interpolálni lehetett nálunk, mert egy aránylag folyamatos fejlődés tanúi voltunk. Azóta azonban olyan törések következtek be, amelyeket ember legyen a talpán — és azt hiszem, Móra András van olyan ember —, aki követni tud, és jelezni a zsákutcából való kijutást.

A kétezredik évig történő fejlődés újratervezése azonban olyan követelmény, ami nem intézhető el azzal, hogy tervezhetünk mi 2000-ig, amit akarunk, akkorra már mi úgyis meghalunk, és hogy beválik-e vagy sem, azt rajtunk úgysem fogják pörölni — mint ahogy jó tíz évvel ezelőtt esetleg elmondhatták. Most már csak 15 évre kell tervezni és kérdőre vonják a tervezőt, amennyiben nem bizonyul helytállónak tudományos előrelátása.

De lehetséges, hogy a kétezerig szóló tervezés már túl rövid idő is, és ezért kellene esetleg 2020-ig tervezni.

Szórád György:

A Mesarović-féle múltkori referátumban az állt, hogy kétezerig minden távlati döntés megszületett, főlöszleges most már foglalkozni vele. — Itt a stratégiai döntésekre gondolok.

Én öt dologról szeretnék beszélni, és éppen ezért rövidre fogom. Az egyik dolog, ami a könyvbe nem kerülhetett bele, de az eljövendő időkben bárki is foglalkozik majd a hatékonysággal, nem kerülheti meg ezt a problémát, ez pedig a mikroprocesszorok világa. Ez egy külön könyv, egy külön kerekasztal-beszélgetés tárgya lehetne, mert egy teljesen új, forradalmi nézőpont a hatékonyságot illetően. Én ezzel kapcsolatban szeretnék megemlíteni néhány dolgot, mivel a Naisbitt-féle Megatrends című könyv az embert valóban gondolkodóba ejti. Naisbitt ugyanis megállapítja — és erről vitázni is lehet —, hogy olyan korszakváltás előtt állunk, amikor a kisszámú embercsoportok pénzéről áttérünk a sokak információjára. Tehát az, ami most kevesek kezében összpontosul: a pénz, azt majd felváltja a sokak információja. Az persze vitatható, hogy sokakról vagy kevesekről van-e szó, de az, hogy az információ kihasználásának foka is a hatékonyság egyik tényezője, már vitathatatlan — ahogy azt Te is említetd könyved elején. Sajnos, e téren mi Jugoszláviában és Vajdaságban nagyon gyöngén állunk. Egy régi példámra szeretnék hivatkozni: régi marketingos vagyok, el szeretném adni az Informatikai Intézet kapacitását, és többek között megpróbálom

rábeszélni a vállalatokat, hogy használják ki azt a számítógépet, ami ott van. Teszem ezt több-kevesebb sikerrel. Egyszer az egyik illető azt kérdezte, hogy mit fog ő ezzel kapni. Száz információt fogsz kapni — válaszoltam neki, mire ő megjegyezte, hogy mi a csodának, amikor ő hármat sem használ. Tehát én ezzel az érveléssel nem tudom őt rábeszélni. Az információ kihasználásának jelentőségét és szükségességét nemcsak a számítógép-karbantartóknak és számítógép-üzemeltetőknek kell ismer-niük, hanem tudatosítani kell az egész társadalomban. Amikor az időről szóltunk, mint fontos tényezőről, akkor az információt is említettük, amelynek jelentősége épp az idő viszonylatában óriási.

A tudományokról ugyancsak szólni szeretnék. Épp a Megatrends könyvben olvasható, hogy a műszaki tudományokról a szellemiek (hu-nián) felé történő eltolódásnak van egy olyan momentuma hogy minél több van a műszaki tudományokból, minél inkább szorítják az embert, akarva vagy akaratlanul, a műszaki dolgok, annál inkább fordul az ember a szellemiség felé. Az utóbbi három-négy évben pl. ötszáz mú-zeumot alapítottak Amerikában. S bár Amerika nagy, ez akkor is hatalmas szám. Azt hiszem, a megnövekedett szabadidő, meg a szabadidő kihasználásának módja is hozzájárul ahhoz, hogy a szabadidő jó kihasz-nálása ugyancsak visszahat majd a műszaki tudományokra és vívmá-nyokra.

A mikroprocesszorok vonatkozásában megemlíteném még az összetett termékek kérdését, amiről az autó példáján már Fodor Oszkár is szólt. Ma már nyilvánvaló, hogy a kis alkatrészeket a komplexebb szerelések váltják fel. Ha egy részecske elromlik, akkor az egész, ezt magába fog-laló komplexebb alkatrészt meg kell venni. Ez rossz a vásárló szem-pontjából, de általában véve nagyon jó dolog. Az ilyen összetettebb terméket, amit a mikroprocesszor hoz magával, Amerikában már kisebb üzemrészlegek is le tudják gyártani, mert a funkciók egyben benne van-nak. Mi pedig állandóan nagy gyárakat építünk, a külsőségekre adunk sokat. Amerikában jártunkkor láttuk, hogy a gyárépületekre ott keveset adnak. A falak ott borzasztóak. Nemcsak a gyárépület, a színházak és a művelődési intézmények külseje is mellékes, viszont minden megvan bennük. Mi rendkívül sokat adunk az épületekre, melyek kivitelezése rengeteg időbe telik és nagyon sokba kerül.

A súlypontvándorlásról figyelemre méltó adatok vannak a könyvben, azt hiszem azonban, hogy hazánkban a munkaerő-vándorlást illetően katasztrófális a helyzet, mégpedig amiatt, hogy ha nálunk valahol lakás-hoz jutott az ember, akkor attól meg nem válik, mert nem biztos, hogy máshol is hozzá tud jutni. Tehát nemcsak arról van szó, hogy el akarok-e menni egy városból vagy sem, hanem arról, hogy a lakás egy nagyon fontos tényező.

Szólnék még a mérések ügyében. Ez nekem szakmám, és én úgy vagyok vele, hogy a közgazdaságtudományban ugyanolyan jó, ha valaki érzi a mennyiségeket, mint pl. egy műépítésznek az, ha jól tud rajzolni. Itt

viszont a nagyságrendek kérdése rendkívül fontos. Nekem van egy olyan érzésem, amikor a modelljeimet a hallgatóknak vagy magában a vállalatokban ismertetem, hogy nekünk egyáltalán nincsenek olyan adataink, amit nem a társadalmi könyvviteli szolgálat kér tőlünk. Mivel ez utóbbi olyan nagyon sok adatot kér, a vállalatokban egyszerűen allergiások, ha ezeken kívül még valamit ki kell mutatni. Pedig jó néhány olyan adat létezik, amelyet ezeken kívül is jó volna tudni, pl. azt, hogy milyenek a műszaki együttműködésünk, vagy milyenek a kapacitásaink. Mivel azonban ezt nem kéri tőlünk a társadalmi könyvviteli szolgálat, nem is nagyon követjük, csak nagyon felszínesen tudjuk, hogy ezen a téren mi van. Tudunk mi mindent a jövedelemről, az elosztásról stb., de az előbb említett adatok nincsenek kimutatva. A napokban Han professzorral végigültük azt a kétnapos tanácskozást az akadémián, amit a matematikai modellek alkalmazásának szenteltek, és arra a megállapításra jutottunk, hogy valamikor, amikor még sokkal rosszabbul álltunk a számítógépek tekintetében, akkor az ágazatkapcsolati modellekben 96 ágazatot követtünk, vagy 98-at. Most visszatértünk a 48-ra, és kérdés, hogy milyenek ezek az adatok, mennyire használhatók és mennyire használjuk őket. Majdnem úgy vagyunk vele, hogy nem is érdekesek. Egy olyan előadáson, ahol a külkereskedelmi miniszter arról beszél, hogy milyen devizaelőírások lesznek, hatszáz ember jelenik meg, egy olyan előadás iránt viszont, amely arról szól, hogy miként lehet a hatékonyságot 3 százalékkal növelni, senki nem is érdeklődik.

Szerintem a hatékonyságnak az infláció nagyon nagy ellensége. 60 százalékos infláció mellett ugyanis jelentősebb hatékonyságnövekedésről szó sem lehet. Három-négy-öt százalékos esetben is nagyon meg kell izzadni (bár vannak lehetőségek nagy ugrásokra is), s rendes körülmények között ezek a százalékok egészen normálisak volnának. Függetlenül azonban az inflációtól, újból visszatérnék a mérés kérdésére. Akkor is mérni kell, hogyha az nehéz feladat jelenleg, vagy ha egyszerűen nem tartjuk ideálisnak azt a mérési módszert, amivel mérünk. Tehát sokat jelent már az is, hogy van ilyen sorozatunk, vannak olyan mutatóink, amihez tudjuk tartani magunkat. Ezt képletesen ahhoz tudnám hasonlítani, hogy a nagyvárosban hiába van kiírva minden utcánév, mégis eltévedhetünk, faluhelyen viszont toronyiránt jobban feltaláljuk magunkat. Nemcsak azért, mert a falu kicsi, hanem mert a torony valahogy útmutató is. Tehát én a globális mutatók és egyáltalán a szóban forgó sorozat pártján vagyok. Más lapra tartozik az, hogy mi egy kicsit túlzásba is esünk. Olyan trendeket is ki tudunk mutatni, hogy pl. az utóbbi öt-tíz év alatt annyi volt a műtrágya használata a tartományban, hogy azzal a mennyiséggel legalább 3 méter vastagon lefedhetnénk az egész Vajdaságot. A matematikában minden lehetséges. És bár nagyon korrekt az a matematikai fegyvertár, amivel dolgozunk, mégsem elég, mert a közgazdásznak is benne kell lennie. Nem lehet ezt ilyen egyszerűen matematikusokra bízni. Az interdiszciplináris hozzáállás követelmény! Fennáll itt a részleges és összetett mutatók problémája is. A beszél-

getésben általában a részleges mutatókat emlegettük. Szerintem az összetett mutatók, előnyeik és hátrányaik ellenére is szükségesek.

Röviden szólnék a kutatásról és a kutatásfejlesztésről, de inkább csak mikro szinten. Egy példával kezdeném: első pillantásra jó dolognak tartjuk, hogy Vajdaság kevés licencet vásárolt. Más kérdés, hogy pénzügyi vagy egyéb okból történt-e ez. Licencet venni magában véve nem rossz dolog. Felhozható erre a japán példa is, hisz ők nagyon sok licencet megvettek és *továbbfejlesztették őket*. Nálunk viszont olyan hosszú időt vesz igénybe a vásárlás előkészítése, hogy közben elévül, amit vásárolunk. És vannak eleve rosszul megválasztott licencek is. A licencekkel sokéves alkalmazás után sem történik semmi, és semmit sem teszünk hozzá. Időszerű volna tehát a gazdaság és a kutatás, illetőleg a tudomány összekapcsolásáról beszélni. Ez pedig mindaddig nem valósul meg, amíg elhanyagoljuk a vállalatokban a fejlesztési osztályokat. Kérdés, hogy a tudományos kutatómunkát a tmsz-okban, a munkaszervezetekben kell-e fejleszteni vagy egy magasabb szinten, annál is inkább, mert a munkaszervezetben se pénz, se egyéb nincs erre a célra. Ha viszont följebb akarjuk ezt megvalósítani, akkor rögtön szembetaláljuk magunkat a féltékenységgel, senki sem akar a legjobb embereitől megválni, pedig azokat kellene egy felsőbb szinten összpontosítani. Ez egyben az ösztönzési rendszer kérdése is: a kutató jutalmazása olyan kérdés, amit vállalati szinten igen nehéz megoldani, mert nem nagyon hajlandók megfizetni. 1:1,4-es aránnyal ugyanis nem lehet a kutatót megfizetni és megtartani. A napokban egy pártterkekezleten, egy munkás párttitkár megállapította, hogy nem kellene megengedni, hogy a munkaszervezetéből elmenjenek a vezető mérnökök. A következő pillanatban viszont már arról beszélt, hogy náluk olyan kicsik a fizetések, hogy nem tudják a szóban forgó kádereket megfizetni. Én nem értem, mivel kellene visszatartani az embereket, ha nem megfelelő az ösztönzési rendszer.

Negyedik témám a döntés-előkészítés. Ennek több problémája is van. Az egyik pl. az idő. Azt szokás mondani, hogy a döntés előkészítése nem elfecsérelt idő. Kérdés azonban, hogy mi mindent csinálunk döntés-előkészítés címén. Nem arra koncentrálnak, ami a legfontosabb a döntések előkészítésekor. Túl hosszú ez a szakasz, s a beruházások alapjában véve még sincsennek előkészítve, így aztán a beruházás folyamán kezdődnek a bonyodalmak. Elhibázott beruházások tehát nemcsak azért történnek, mert valaki azt már az elején rosszul csinálta, hanem azért, mert olyan hosszú ideig készítjük azt elő, hogy időközben minden megváltozik, és a beruházás egyszerűen nem életképes tovább. Például a Commodor—64-es softwaré-n Nyugat-Németországban jelenleg háromszáz vállalat dolgozik. A Commodor—64 cég szerint ebből 15 fog jövőre megmaradni, de újabb 250 fog kinőni. Ha minden ilyen gyorsasággal változik, márpedig ebben a szakmában tényleg gyorsan kell alkalmazkodni, mert csak így fogunk fölfutni, akkor az, amit mi két évig készítettünk elő — bármiről is legyen szó —, tönkre fog menni, nem kell már senkinek, mire elkészül, hisz már régen elévült.

A beruházás kivitelezése szempontjából ugyancsak fontos a szállító kérdése, amit én kiszélesítenék és környezeti kérdésként tárgyalnám. Ha a vállalatom belső szervezetsége kifogástalan is, de a külső szállítóim nem megfelelőek, akkor én kénytelen vagyok vagy nagy készleteket tartálékolni, vagy valami hasonló megoldáshoz folyamodni. Én nem tehetem azt, amit a japán, hogy egyáltalán nem tart készletet, mert abban a pillanatban, mikor elfogy bármi a termelésben, a szállító azonnal ott van. Ezt még a nyugatnémet ipar sem tudta biztosítani. Nálunk viszont sokkal rosszabb a helyzet.

A másik, úgyszintén fontos tényező, hogy miként reagál a piac a gazdálkodás feltételeire: pl. a 60. százalékos kamatú hitelre. Igazi tőkepiac ez még a 62 százalékos kamat mellett is? Nos, szóval a döntés-előkészítési rendszerünk nemcsak az idő kérdésében, hanem más lényeges téren sem funkcionál. Nagyon sok a politizálás mindenben, s így még a legjobb terv is kudarcot vall.

Az ötödik, és utolsó megjegyzésem a tervezéssel kapcsolatos. Én tervszimpatizáns vagyok, a körültekintő tervek készítéséért és ebben a matematikai modellek felhasználásáért szállok síkra, mert azok a terveket egzakttá, az egész mérési rendszert pedig kifinomultabbá teszik. Han professzor beszélt arról, hogy a közgazdaságtudomány tudomány-e vagy rem. Mint ismeretes, a közgazdaságtudományi Nobel-díjat — az utóbbi tizenkettőből hetet — matematikusok vagy statisztikusok, esetleg fizikusok nyerték. Más kérdés az, hogy mennyire voltak ezek tiszta matematikusok, az azonban bizonyos, hogy a matematika a maga részéről hozzásegíthet a tudomány egzakttá válásához. *Nem helyettesítheti*, de segítheti a közgazdaságtudományt. Hadd fejezzem be a távlati tervezéssel, amelynek igen nagy szerepe van ma, a mikroprocesszorok világában. Nálunk azonban ezek a távlati tervek még talán a kártyavetéssel sem vetekszenek. Tehát távolról sem azok, aminek lenniük kellene. Nem megfelelő módon tervezünk, inkább csak kötelességből, hogy eleget tegyünk a politikai elvárásoknak.

Balla László:

Nem tudom, kit is üdvözljek inkább egy ilyen jelentős, a maga nemében egyedülálló magyar nyelvű könyv kiadásáért, a szerzőt vagy a Forumot. Intézetünk, a CECOS még tavaly több hasonló tárgyú könyv kiadását tervezte, mert egy ilyen műnek ma nálunk kivételes jelentősége van. Több előnye mellett, amiről beszélgetésünkben már szó volt, pótolja azokat a fontos gazdasági és időszerű ismereteket, amit sem az iskola, sem az egyetem egyelőre nem tud nyújtani.

A mai iskola amúgyis annyira elmaradott mindentől, nemcsak nálunk, de máshol is, hogy ideje lenne már beszélni a jövő iskolájáról. Iskolánkban, a századforduló küszöbén, még mindig olyan taneszközöket és

módszereket használnak, mint a 19. század végén. Így, napjainkban két évszázadot kötünk össze: a 19-et és a 21-et; amikor pedig a tudomány és technológia bámulatos fejlődésének vagyunk tanúi világszerte.

A legjobb iskolák mellett is azonban nagy szükség van a szakemberek állandó továbbképzésére, nagyszámú időszerű gazdasági és egyéb tudományos műre és szakkönyvre. Móra András műve e téren hézagpótló könyv. Minden részében gondolkodásra késztet. Gazdasági fejlődésünk lehetőségeit elemzi tudományos alapon, s ezért nagy érdeklődésre számíthat.

Sajnálatos, hogy a könyv gazdag és hasznos elemzése Vajdaság gazdasági fejlődését csak 1980-ig öleli fel. Ez, természetesen, nem a szerző hibája. Statisztikai kimutatásaink mindig sokat késnek. Ez főleg azért kár, mert súlyos gazdasági problémáink éppen az utóbbi években fordultak válságosra. Hogy mennyire lehet ezeket a fordulatokat előrejelezni, arra tanulságos Edgar Faure, ismert francia politikus egyik művének címe: „Prévoir le present” — magyarul: Előrelátni a jelent. Mi, sajnos — erről főleg a téves beruházások sorozata tanúskodik — nem láttuk eléggé előre a jelent!

Mai gazdasági nehézségeink egyik-másik komoly forrása technológiai függőségünk magas foka, s ennek súlyos következményei, szerintem, nem kaptak megfelelő elbírálást a szerző művében. Még máig sem készült el Jugoszlávia technológiai fejlődésének stratégiája, ami nagyban hozzájárult, hogy időközben 300 000 licencet vásároltunk külföldről. Szakembereink legtöbbször meg sem kísérelték, hogy az idegen technológiai megoldásokat alkalmazni próbálják hazai körülményeinkhez. Így technológiai függőségünk legalább olyan veszélyes, mint nagyméretű külföldi adósságunk. Ez a két tényező fenyegeti továbbra is gazdasági fejlődésünket. Ilyen körülmények között sok minden nem fejlődhet úgy Vajdaságban sem, ahogyan azt a szerző művében jelzi.

A gazdasági hatékonyság egyik legfontosabb eleme, a termelékenység, az adott körülmények között szintén nem nyújthat olyan kedvező fejlődési lehetőségeket, amire a szerző művében jogosan utal. Napjainkban az áruk indokolatlan és mesterséges emelésével sokkal nagyobb hasznot lehet megvalósítani, mint az újításokkal vagy a termelékenység fokozásával. Ennek következménye pedig a munkamotiváció további csökkenése. Nem véletlen, hogy 1984-ben a dolgozók átlagos munkaideje nem érte el a 4 órát a kötelező 8-ból. Hazánkban átlagban egy munkanapon 800 000 dolgozó kimarad a munkáról. Másik 400 000 pedig gyűlésen vesz részt. Ilyen és hasonló hiányosságokra több példával rámutattak a nemrég megtartott szabadkai nemzetközi tudományos tanácskozás résztvevői. (A tanácskozás témája a munkamotiváció öngazgatási rendszerünkben volt.) Ezek és hasonló káros jelenségek gátolják leginkább a gazdasági hatékonyság további fejlődését.

Egyetértek a szerző megállapításával az emberi tényező jelentőségéről. Gazdasági fejlődésünk egyik legfontosabb eleme az emberi alkotókészség, a tudás, dolgozóink továbbképzése, a munkához való helyes viszony és

a tömeges újíto és alkotó tevékenység. Ide tartozik még a saját erőnkre való támaszkodás szükségessége és az emberi teljesítmény nagyobb megbecslése. Nagyobb figyelmet kell ezért fordítani a szakképzett fiatalok alkalmazására. A szerző számos adata bizonyítja, hogy mennyire kedvezőtlen dolgozóink szakképzettsége, főleg a vajdasági ipari üzemekben. Ugyanakkor hazánkban több mint egymillió szakképzett és magas szak-képzettségű fiatal nem képes évekig munkához jutni. Ők néha 6—7 évet várnak az állásra. Fiatal szakembereinkkel emiatt úgy járunk majd, mint az évekig épülő gyáraink berendezésével. Mire hosszú évek után „kicsomagoljuk” őket, kérdés, mennyire tudjuk majd hasznukat venni...

Gazdasági nehézségeink azonban ennek ellenére sem csüggedésre, hanem ösztönzésre kell hogy szolgáljanak. Hiszen az örök elégedetlenség a világ árama. A felszabadulás éveiben a semmiből építettünk ki egy új, modern szocialista országot. Nem szabad megtorpannunk ma sem gazdasági válságunk nehézségei előtt. Akkor sem, ha tudjuk, hogy helyesebb gazdaság-politikával sok bajt elkerülhettünk volna. Nagyobb figyelmet kell szentelni azonban a jövőnknek, és kevesebbet a múlt hibáinak.

Egy amerikai szerző egyik új könyvében arról ír, hogy náluk a vezetők homályosan látják az utat, amikor az állam mozdonyát irányítják, s ezért sokszor a nagy bizonytalanságba vezetik a népet. A mozdonyvezető nem hallgat senkire, a polgárok ott ülnek a gyorsan mozgó vonat utolsó fiülkéjében, háttal a menetiránynak, s így nem látnak semmit előre, csak hátra...

A jövő mindig a döntéshozatal helyes megválasztásától függ, és így az a jelen következménye. Az elmúlt időszak eseményei azt igazolják, hogy a téves döntéseknek káros következményei is lehetnek. Elég megemlíteni a fel nem újítható energiaforrások mértéktelen pazarlását, a fejlődő országok határtalan eladósodását, a hibás beruházások végtelen sorozatát, az örök veszélyt jelentő fegyverkezési verseny ijesztő arányait stb. Nálunk is ezért több figyelmet kell fordítani mindazokra az évekig épülő beruházásokra, melyeknek bizonytalan kimenetele később sok gondot okozhat. Ne építsünk annyi atomerőművet a közeljövőben csak azért, hogy annyi legyen belőlük, ahány köztársaságunk és tartományunk van. Ezt azért sem kell tenni, mert sok fejlett országban már kezdik leállítani az ilyen atomerőművek építését. Ne lelkesedjünk olyan újabb nagy beruházásokért, csak azért, mert ilyen „egyedülállót” nem építettek fel sehhol a világon... Jobb az ilyen lehetőségeket az esetleges későbbi károkkal átengedni gazdagabb országoknak...

A döntéshozatal fontossága főleg a nagyobb beruházásoknál jut kifejezésre, amire helyesen rámutat a szerző is könyvének erre vonatkozó részében.

További sikert kívánok Móra Andrásnak magas szintű tudományos munkájához. Megköszönöm a meghívást a kerekasztal-beszélgetésre és figyelmüket, amellyel hozzászólásomat kísérték.

Szecsei Mihály:

Köszönöm szépen, és remélem, hogy a Létünk egyszer a vezetéstudományról is szervez kerekasztal-értekezletet. Sajnos, mint látjuk, *a hatékonysági mutatók még nem szolgálnak eszközül arra, hogy mint a közlekedési rendőrök a rosszul vezetőket kizárják a forgalomból.* Maradnak. Hozzájuk alakítjuk a szabályokat.

Kovács Oszkár:

Mivel most már bizonyos nemzetgazdasági kérdések is felmerültek, bátrabban szólhatok hozzá. Rehák elvtárs megnyitó felszólalásában azt mondta, hogy szűkebb profilú tudományos műről van szó. Egyetérték azzal, hogy tudományos műről van szó, de nem szűkebb profilúról. Arra szeretnék rámutatni, hogy nagyon érdekes és értékes anyagot tartalmaz a könyv a vajdasági gazdaságfejlesztés pontosabb megítélésére vonatkozólag. Osztom a véleményét Szecsei Mihálynak, hogy a könyvben is, de különben is, elméleti szempontból a hatékonysági mutatókat három csoportra oszthatjuk fel: az első csoportba tartoznak a nemzetgazdasági, a másodikba az ágazati és a harmadik csoportba a vállalati mutatók.

A könyvben egy nagyon fontos megállapítást találtam, és azt hiszem ezt érdemes megvitatni. Ha jól értettem, Móra elvtárs arra a megállapításra jutott, hogy az általános hatékonyság Vajdaságban bizonyos mértékben romlik, de még mindig jobb, mint szövetségi szinten, vagyis lassabban romlik. Ez a pontos megállapítás. Ez magában véve nagyon fontos dolog, de még hasznosabb volna, ha meg tudnánk mondani, hogy a hatékonyság mutatójának említett három csoportja milyen arányban vesz részt ebben. Az első tézisben azt mondja Szecsei, hogy a struktúra változása önmagában véve a hatékonyságnak egyik legjobb forrása. Az volna a jó, ha tudnánk, hogy Vajdaság gazdasági eredményeit milyen mértékben köszönhetjük a gazdaságfejlesztési politikának, tehát annak, hogy okosan irányították a struktúraváltozást, és mennyiben köszönhetjük ezt az eredményt a többi hatékonysági forrásnak, ágazati vagy vállalati szinten. Én erre nem találtam kimerítő választ a könyvben. Úgy tűnt azonban, hogy a feleletet részben megkaphattuk volna, legalább olyan értelemben, hogy ezek a nemzetgazdasági mutatók egymással kapcsolatban vannak, közös hatást fejtenek ki. Ezek kimutathatók, nem implicit függvénnyel, mint a 119. oldalon, hanem egy ágazati termelési függvénnyel vagy általános nemzetgazdasági termelési függvénnyel. Akkor ki tudnánk számítani a hatékonyság forrásainak numerikus értékeit, pontosabban meg tudnánk állapítani, hogy az általános eredmény minek köszönhető.

Móra elvtárs a könyv első részében nagyon szépen rámutatott a módszertani kérdésekre, de nem jutott odáig, hogy a nemzetgazdasági mutatókat egy egyszerű nemzetgazdasági ökonometriai modellbe helyezze.

Fedig egy ilyen modell keretében könnyebben meg lehetett volna vitatni mindazokat a nagyon fontos nemzetgazdasági kérdéseket, amelyeket Rehák elvtárs is említett.

A vállalati hatékonysági mutatókhoz nem sokat értek, de megtaláltam a könyvben, hogy a világbankban használt vállalati szintű mutató, pontosabban a belső megtérülési ráta, hasznos lehetne nálunk is. Ezzel nagyon egyetértek, és azt is tudom, hogy eddig miért nem lehetett nálunk használni ezt a mutatót: mert ehhez a mutatóhoz az erőforrásoknak és árucikkeknek megfelelő árakat kell megállapítani. Nálunk sem a kamatláb, sem a devizasorzó, sem az árstruktúra nem volt megfelelő. De amennyiben ezeket a feltételeket megteremtjük, akkor ez a hatékonysági mutató, vagyis ez a beruházási kritérium nagyon fontos lehetne. Később majd megmondom, hogy milyen értelemben volna ez a mutató nagyon nagyon fontos a nemzetközi munkamegosztás hatékonyságának a kimutatásánál is.

A könyv azon részében, ahol Móra elvtárs a nemzetközi munkamegosztás hatékonyságáról beszél, nekem úgy tűnik, hogy csak közvetett mutatókat talált: az export és az import részesedését a nemzeti jövedelemben, a fizetési mérleget és így tovább. Közvetett módon úgy lehet azt elfogadni, hogy akinek sikerül sokat exportálnia a nemzeti jövedelemből, az valószínűleg képes a nemzetközi konkurenciával zöldre vergődni, azonkívül valószínűleg elég hatékony is, ha képes a termelésének egy nagy részét exportálni. Például Belgium — Luxemburgnak hatalmas arányú a kivitele és behozatala a nemzeti jövedelemhez viszonyítva, de a magyarázat nagyon egyszerű. Ez egy kis ország, nincsenek megfelelő erőforrásai, s arra kényszerül, hogy sokat exportáljon és importáljon. Ezzel azonban nem mutattunk ki semmit a hatékonyságról. Pontosabb, közvetlenebb mutatókat kellene tehát találni és most térnék vissza arra, hogy a világbanknak az a belső megtérülési rátája alkalmas arra, hogy az exportra közvetlen hatékonysági mutatót számítsunk ki. Nagyon leegyszerűsítve ez úgy néz ki, hogy voltaképpen keressük a feleletet arra a kérdésre: melyik a leggazdaságosabb export, hogy milyen ráfordítást igényel egy dollár, vagy egy német márka stb. Ez az egyik kritériuma az export gazdaságosságának és az export hatékonyságának. Ilyen módon lehet mérni az import helyettesítését is.

A könyvnek még egy részére fel szeretném hívni a figyelmet: az 1970-től 1980-ig terjedő időszakban a gazdasági fejlődésnek az üteme szokatlan ingadozásokat mutat. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy az egy évre szóló adatok a legmegfelelőbbek az ilyen ingadozások mérésére, valószínű, hogy a havi adatok alkalmasabbak. Kérdés azután, hogy ezt az ingadozást valamilyen módon nem lehetett volna-e kapcsolatba hozni a jugoszláv gazdasági fejlődés ciklusaival. Mi már az egyik intézetben megállapítottuk, hogy Jugoszláviában már az ötvenes évek óta többé-kevésbé szabályos gazdasági ciklusok mutathatók ki. Tehát az a kérdés, hogy az ingadozások beleilleszkednek-e ezekbe a ciklusokba,

vagy egész más magyarázatuk van, ami valóban a hatékonyság változásaiból ered.

Végül szeretném elmondani, hogy nekem nagyon tetszett a könyvnek a súlypontvándorlásról szóló része. Elsősorban módszertanilag. Úgy tudom, hogy ilyen elemzés először jelent meg nálunk. Örömmel nyugtázom ezenkívül, hogy a mellékelt térképeken az R vektorok sem a Szerb SZK-ban, sem Vajdaságban, sem pedig Kosovóban nem mozognak divergens irányban. Tehát ilyen tekintetben a helyzet jobb, mint gondoltuk.

Szecsei Mihály:

Azt hiszem, elég sokoldalúan vitattuk meg a hatékonyság kérdését a gazdaságfejlesztésben. Felöleltük a mutatókat, kiegészítve több olyan mutatóval is, amelyeket érdemes figyelembe venni. Bekapcsoltunk olyan területeket is, Szórád György javaslatára, amelyeket nem tárgyal a könyv, de fontosak lehetnek a hatékonyság vonatkozásában, mint pl. a mikroprocesszorok világa. Ez nagyon is indokolt volt. Két évvel ezelőtt olvastuk ugyanis Han professzorral Adam Shaff *Aldás vagy átok* című könyvét, amely igazolja, hogy ezt a kérdést is komolyan meg kell vizsgálni. Én ugyan részrehajló vagyok, mivel abból az ágazatból jövök, amely a biotechnikát igényli. Megmondom, számomra miért hiányzik a könyvből a szerkezetváltásnak ez az értékelése. Először is nagyon messze vagyunk az Amerikai Egyesült Államoktól, Japántól és Angliától, akik vezetnek ezen a téren. Egy francia értékelés szerint Japán is négy-öt évvel le van maradva Amerika mögött, ahol kb. 100 millió dollárra becsülik 2000-re ennek az új iparágak az össztermékét. Én mint közgazdász, mint az agráriparból jövő azt nézem, hogy miként növelik a mikroorganizmusok az ágazat termelőképességét. Csak a penicillin gyártásában 30 ezerszeresére növelték, mert a vad törzseket a gensebészek javították. Ha pl. elérjük azt, hogy a növények gyökérzetével sikerül lekötni a nitrogént a levegőből a mikroorganizmusok segítségével, akkor az össz nitrogénműtrágya-gyárat be lehet csukni. Pedig még fel sem építettük őket! És nem vagyunk messze ettől, ha ilyen óriási lépésekkel halad a biotechnológia. A mikroorganizmusok hasznosítása terén az anyagcsereben, a műszaki tudományok, együttesen a mikrobiológiával és biofizikával, hatalmas változásokat eredményezhetnek, ezért ennek a kérdésnek is nagyobb teret kell szentelni. Úgy kell tekinteni erre is mint hatékonysági kérdésre, mert növeli az általános gazdasági fejlesztés hatékonyságát. Mikroorganizmusok segítségével kívánt termékét is előállíthatnak, példa rá az interferon. Mi még most kisebb mértékben használjuk, mert még drága, de ha a gensebészeknek sikerül továbbhaladni ezen a téren, akkor más termékeket is előállíthatnak mikroorganizmusokkal. Kis gyárak jönnek létre, és ott kevesebb befektetéssel olyan problémákat oldunk meg, amelyek most még nagyon nagynak tűnnek. Han professzornak igaza van, hogy ne vetítsük előre hosszabb időre az energiatakarékosságot, de

én mint közgazdász nem fogadhatom el ezt a szemléletet, amikor szorít a költségtenyező, ami a fejlesztést visszafogja.

A súlypontvándorlás kérdésére visszatérve: az adatbázis és a módszer új, és ezt üdvözljük. Az azonban, hogy mi túlzottan társadalmi-politikai közösségekre vetítjük az adatokat, az deformálhatja az eredményt, és én ezt kifogásoltam . . .

Stjepan Han:

Ha szabad szavakba vágni: a matematikai eszköztár olyan, hogy praktikusán ugyanazt az eredményt kapjuk, bárhogy dekomponáljuk a területet: községekre, körzetekre vagy másként. A súlypont pedig úgy vándorol, ahogy az egyének „felhője” módosul.

Fodor Oszkár:

Elnézést hogy közbeszólok, ez az ex post vetülete a kérdésnek, de melyik az ex ante vetülete? Az, hogy a politikai voluntarizmus szabja meg, hogy merre megy a súlypont? . . .

Stjepan Han:

Az egészen más dolog. A súlypontvándorlás azt elemzi, hogy mi történt. Nem mondhatjuk, hogy nem fontos azt elemezni, ami történt. Mert mást biztosan úgysem tudunk, mint azt, ami történt. Persze talál-gathatjuk, hogy mi történt volna, ha kevesebb voluntarizmussal számolhattunk volna.

Szecsei Mihály:

Nem vagyok egészen biztos abban, hogy ezek az adatok, amelyeket mi begyűjtünk, nem mások-e, ha körzetben nézzük őket, mert a napi ingázások nem községi, hanem körzeti szinten történnek. Megfigyelésük, megállapításuk viszont községenként történik. Ha ez kiszűrhető, akkor az naagszerű . . . Erre majd még Móra András is nyilván visszatér. A tudomány és gazdaság kapcsolatához annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy *a tudománynak is le kell ereszkednie fellegvárából a gazdaság előszobájába*. Nem az alap kutatásokra gondolok itt, hanem az alkalmazott kutatásokra.

Nagyon örülök, hogy Kovács professzor a világbank mutatójáról is beszélt. Ezt tudatosítani kellene a munkaszervezetekben, és azzal is nagyon egyezek, hogy egy ilyen mikroszintű hatékonysági mutatónak volna helye makroszinten is.

Azon, hogy egy kritériumrendszer kialakításakor be kell építeni a hatékonysági mutatókat is azt értem, hogy egy kizáró kritériumrendszer kell létrehozni. Olyat, amely bizonyos fejlesztési célokat kizár: nincs nyersanyag, nincs energia. Másrészt viszont rangsoroló kritériumrendszer legyen, amely a fejlesztési célokat több mutató segítségével rangsorolja.

Móra András:

Nemcsak udvariasságból, de őszintén szeretném megköszönni azokat a véleményeket, hozzászólásokat, érveket és ellenérveket, amelyek itt elhangzottak. Tekintet nélkül arra, hogy egyezik-e az álláspontunk vagy sem, vagy hogy ugyanabból a nézőpontból látjuk-e a dolgot, nagyon hasznosnak találok a beszélgetést. Ezek után még jobban meggyőződtem arról, hogy nem tévedtem, amikor a hatékonyság problémájának vizsgálatába kezdtem, mégpedig Vajdaság példáján. Egyedüli probléma az, hogy én ezt egyedül végeztem, és aránylag rövid idő alatt. A hiányosságok tehát, valamint az, hogy bizonyos problémákat csak felületesen tudtam érinteni, ennek a ténynek tulajdoníthatók, nem pedig annak, hogy úgy gondoltam, a többi tényező nem fontos. Végeredményben nagyon összetett kérdésről van szó.

Már többször mondtam, hogy a hatékonyságot épp abból a szempontból kell vizsgálat tárgyává tenni, hogy mi Jugoszláviában — és Vajdaságban is — évek hosszú során bizonygatjuk azt, hogy az öngazgatási rendszer motiválja a dolgozókat a közvetlen döntéshozatalból, a jövedelemelosztással kapcsolatos közvetlen ráhatásból stb. kifolyólag. Közben az eredmények elmaradnak. Az elvek és a tények között valahol törés állt be. Valami akadályozza azt, hogy szűkös erőforrásainkat, akár pénzről legyen szó, akár természeti erőforrásokról, energiáról vagy tudásról, eredményesebben használjuk fel. Nagyon nagyok a ráfordítások, de kis haszonnal. Más országokhoz viszonyítva nemzeti jövedelmünkből majdnem kétszer annyit fordítottunk beruházásokra, közben pedig a fejlesztésben és a fejlődésben lemaradtunk. Erre a kérdésre próbáltam én választ találni, és végeredményben ezt a rengeteg felhasznált adatot — több tízezer adatról van szó —, ebből a szempontból próbáltam elemezni.

Megállapítottam azt, hogy nem lehet egyidejűleg felhasználni a piac hajtóerejét, vagy legalábbis támaszkodni rá, és azt remélni, hogy a piac szubjektív közreműködőinek magatartását a piac szabja majd meg. Mi inkább erkölcsi vonalon akartunk hatni a magatartásra. Tehát inkább erkölcsstanról, mintsem közgazdaságtanról van szó. Ez olyan probléma, amit össze lehet kötni a motivációval is.

Nagy mesterei vagyunk annak is, hogy különböző politikákat (gazdaságpolitikát, árjövédelmi politikát stb.) jogilag megfogalmazzunk, rezo-

lúciókba foglaljunk, azonban megakadunk, amikor ezeket az elveket a gyakorlatba kellene alkalmazni... Ez is hatékonysági probléma.

A következő megállapításom az, hogy mi a gazdaság növekedését, vagy a gazdaság fejlesztését — azt aminek prioritást adtunk — idestova húsz éve előtérbe helyeztük, bizonyos egyensúlyi kérdéseket vagy viszonyokat tudatosan feláldozva ennek a célnak. Túl sokba került azonban ez nekünk. A kiút, véleményem szerint, csakis a hatékonyság növelése lehet, mert a hatékonyság elve egy örökös törvény. Még most is, amikor ilyen hatalmas az infláció, amikor ilyen áldatlan a helyzet, amikor nem érdekelnek bennünket a perek és az órák a termelésben, az átfutási idő, meg a behozatali anyagok kilogrammjai, most is csak a hatékonyság az, ami kivezethet bennünket ebből a helyzetből. Amennyiben sikerül — ahogy itt el is hangzott — hatékonyságot tervkategóriává minősíteni. Már az is haladás, ha beszélünk a hatékonyságszemlélet szükségyszerűségéről. Az utóbbi időben magam is felfigyelek arra, hogy mind több és több címben jelenik meg a hatékonyság szó, még a napilapokban is. Talán manapság beleillik a stílusba...

Nincs szándékomban itt most minden észrevételre válaszolni, néhány dolgot azonban szeretnék kiemelni. Kezdeném talán az extenzív és intenzív termeléssel, a kettőt összekötő átmeneti időszakokkal. Hogy milyen szinten kell ezt az áttérést megvalósítani. Mi elértük ezt a szintet, amikor hatalmas kapacitásokat teremtettünk, de elfogyott a pénzünk. Tehát a további extenzív fejlődésre és termelésre a forrásaink szegénynek bizonyultak, szűk keresztmetszetet képeztek. Úgyhogy akarva, akaratlanul, az intenzív termelés felé kell fordulnunk, sajnos, épp ezen a szinten, ahol most vagyunk. Legalábbis úgy tűnik, hogy épp az utóbbi évek gazdasági növekedésének a megtorpanása kényszerít bennünket arra, hogy a tervezettnél kicsit gyorsabban térjünk át az intenzív gazdálkodásra. Lényegében váratlanul és készületlenül ért ez bennünket. Sok kapacitást még nem fejeztünk be, hogy csak a vajdaságiakat említsem a vegyipar terén, a nitrogénműveket stb. Az elektronika terén sem értük el azokat az eredményeket, amit valamikor előirányoztunk, pl. az ERA-program terén. Egyszóval sok mindenről lekéstünk. Véleményem szerint épp ezért kell most hatékonyabb erőforrás-kihasználással az intenzív gazdálkodás felé fordulni. Ezt próbáltam bizonyítani könyvemben is.

A másik dolog, amire kitérnék, az energia. Én az energiával azért foglalkoztam külön, mert egyrészt az elemzések azt mutatták, hogy az energiafelhasználás: az egységnyi társadalmi termékre eső energiafogyasztás növekménye, vagy ahogy a szakemberek mondják, az energetikai rugalmassági tényező az utóbbi tíz évben is kedvezőtlenül alakult az országban és a Vajdaságban is. Sőt a napokban tárgyaltunk az 1986—90-es időszakra vonatkozó fejlesztési tervről, éspedig az Elektrovojvodina és a villanyenergia-termelés tervéről, ahol az illetékesek még mindig 1,2—1,4 százalékos növekedést irányoznak elő, 1 százalékos társadalmi termék növekedési rátára. Nem lehet a fejükbe verni, hogy az Európai

Gazdasági Közösség már tíz évvel ezelőtt kitűzte maga elé azt a célt, hogy ezt a mutatót 1 százalék alá szorítsák. Erre vonatkozólag a könyvben adatokat is közöltem. A másik dolog az, hogy az energia ára fantasztikusan megnőtt. Hadd térjek vissza az adatai szerszámgépgyár példájára. Annak idején az energia ára a szerszámgép-termelésben nem haladta meg a 3 százalékot. Oszkárral együtt évről évre kísértük, hogy 1 tonna szerszámgépre hány kilowatt órát használtunk el. Ma már ugyanitt 17 százalék a termékárban az energia ára. Ami katasztrofális nemcsak azért, mert nincs elegendő energia, hanem mert költségemelő tényező.

Pár szót a súlypontvándorlással kapcsolatban. Egy valamit a jelenlevő kollégák nem vettek figyelembe, azt, hogy én ott egy P betűnek a vándorlását is elemeztem, nemcsak abszolút értékben. Az a P a termelőerők súlypontja, vektoranalízis alapján. De van egy S pont is a térképeken. Az pedig a lakosság elrendezésének a súlypontja. Én abból indultam ki, hogy ideális esetben a P betű egybeesik az S betűvel, ami azt jelenti, hogy makroszinten a termelőerők elosztása egyenlő vagy megfelel a lakosság eloszlásának. Én a lakosságra úgy tekintek, mint a munkába álló dolgozók bázisára, és az most mindegy, hogy régió, vagy község, vagy gyár. Majdnem mindegy, mert minél apróbb területre bontunk egy régiót vagy országrészt, a vektoranalízis annál pontosabb adatokat ad. Itt a dolgozók létszáma az — vagyis a munkahelyek, de természetesen nemcsak a munkahelyek száma, mert ahol két műszakban dolgoznak, ott két dolgozóról van szó —, tehát a munkahelyek és a dolgozók létszáma az, aminek alapján a súlypontvándorlást elemeztem. Abból indultam ki, hogy ha már megteremtettük valahol a munkához az alapvető feltételeket — tehát azt, hogy valaki munkát kaphasson és termelhesen, mert megvan a munkacsarnok, megvan a termelőeszköz, s feltételezem, hogy megvan a nyersanyaga is, és a dolgozó szervezett környezetbe kerül, ahol termelhet bármit —, akkor ezzel elértük azt, hogy a fejlődésnek és fejlesztésnek konkrét impulzust adjunk. Tehát ez az elemzés tárgya. Más dolog az, hogy mi van egy rosszabb munkaszervezés, vagy rossz motiváció esetében, ami régióként változik. Más az ország nyugati részében, és más a keletiben; a község északi vagy déli részén. Ez nincs benne az analízisben. Ez olyan tényező, amit nem tudtam ellenőrizni, azonban egész biztos, hogy az elemzett országrészek déli részén nagyobb az új munkahelyek nyitásának koncentrációja, mint az északi részeken. Ez pedig, ha most visszafelé nézzük, azt jelenti, hogy az a tíz vagy húsz év (1960-tól vannak adatok, a 75-ös évi az utolsó, a 80-as adatokat már nem tudtam beletenni), amelynek adatait elemeztem, az akkor folytatott területfejlesztési politika szempontjából igazolta magát. Tehát a munkahelyeket megteremtettük . . .

Fodor Oszkár:

Tegnap és ma folyik egy ilyen témájú szövetségi tanácskozás. Elnézést, hogy közbeszóltam. A korlátozó körülmények közül itt figyelmen kívül

hagytak kettőt: a felekezeti és a nemzetiségi hovatartozást, ami a lakosságot oda köti, ahol van. Majdnem egyforma súlyzót adunk a természeti adottságoknak és a lakosságnak, holott az egyik mobilis tényező, a másik viszont nem. Tehát a mobilis tényezőt is immobilis tényezőként vesszük be a modellba. Módszertanilag abszolúte nem vitatom a súlypontvándorlás kérdését. Örülök, hogy van, sokat lehet belőle tanulni, látni. Rendeltetésének betöltése és eredményes kihasználása szempontjából azonban további elemzést és felelesztést igényel még.

Móra András:

Egyetértek azzal, hogy van egy egész sor tényező, amit még figyelembe kell venni: pl. a munkakultúrát vagy azt, hogy nem erőforrás-arányos területfejlesztés folyt, hanem inkább ösztönszerű . . .

A súlypontvándorlás módszertani szempontból nagyon egyszerű annak, aki tanult vektoranalízist. Szóval nem nagy tudomány, azonban számítógép nélkül nehezen végezhető el, mert több tízezer adattal kell dolgozni. Én magam is úgy látom, hogy nagy eredmény lenne, ha sikerülne akár nekem, akár valaki másnak országos szinten is feldolgoznia a súlypontvándorlást, persze amennyiben ez egyáltalán érdekelt valakit. Feltehető az a kérdés is, hogy nem félünk-e egy ilyen analízis eredményétől? Szerintem nagyon érdekes lenne foglalkozni ezzel.

Mondanék még pár szót a beruházási hatékonyságról, de most már összekötném azzal a gazdaságpolitikai helyzettel, amelybe 1980 vagy 82 után jutottunk. Már a könyvben kimutatta az elemzés, hogy 1980-ban egy megtorpanásra került sor a beruházók számát és a beruházási létesítményeket illetően. Sőt visszaesésről lehet beszélni, ami azt jelenti, hogy ebben az időszakban már kevesebb beruházási döntés született. Valószínűleg már akkor éreztük, hogy túlfeszítettük a húrt, nagy volt az eladósodás stb. Várható és logikus lett volna, hogy utána intenzívebb eszköztársítással a megkezdett ipari létesítményeket befejezzük. Ez azonban sajnálatos módon elmaradt. Úgyhogy egyrészt leállítottuk az újabb beruházásokat, másrészt pedig a megkezdetteket sem fejeztük be. Átesünk a ló másik oldalára, ami nagyon nagy hiba, és még mindig nem érezzük teljes mértékben az efféle beruházási politikánknak a következményeit. És ezt nem egy kikindai vagy szabadkai, zombori vagy ürögi létesítmény viszonylatában mondom, hanem általában, országos viszonylatban. Az intézkedés adminisztratív része gyorsan megszületett: hogy állítsuk le a beruházásokat, az öngazgatói része azonban, amelynek az eszköztársítást jövedelmi viszonyok felállításával kellett volna gyorsan befejeznie, hogy hatékony legyen a már megkezdett létesítmény, az nem született meg. Sőt arra sem volt erő, hogy befagyasszuk, konzerváljuk őket. A beruházási hatékonyság terén tehát van még probléma. A könyvben szovjet szerzőkre támaszkodva adaptáltam az integrálszámítást mint módszert azoknak az adatoknak az alkalmazására, amelyeket a társa-

dalmi könyvviteli szolgálat időnként megjelentet. Ennek a számításnak alapján jutottam arra a megállapításra — amit mi különben is tudunk —, hogy sokáig építünk. De most már azt is tudjuk, hogy milyen sokáig. Ami, ha tervkategóriává válhatna, szerintem szintén egy nagyon nagy lépés lenne előre. Ami a beruházás átfutásának csökkentését illeti, az elsősorban szervezési kérdés: jól megszervezett csoport, gondos előkészítéssel egy nap alatt felépít egy házat, legalábbis ilyen adatokat vagy képeket már láttam. Vannak nekünk olyan nyugati partnereink, akik a megrendeléstől számított három hónapon belül elkezdik a termelést az újonnan összehozott, összerakott gyárban. Nálunk pedig ez a szervezési rész — az, amit a szakemberektől a szervezés terén el lehet várni — le van becsülve. Ez megint társadalmi probléma . . .

Hadd szóljak még az iparpolitikáról . . . Engem sokan bírálják azért, hogy miért nem a mezőgazdaságra helyeztem a hangsúlyt ebben a tanulmányban. Erre csak azt tudom mondani, hogy én a mezőgazdaságot itt több helyen említtem, sőt örömmel hallgattam Szecseit is, amikor a múltkor Szabadkán azt mondta, hogy a mezőgazdaság és az élelmiszeripar igenis nagy megrendelője az iparnak. Fordítva is érvényes ez. És én az iparpolitika újrameghatározásában az agráripart is beleértem. Modernebb, magasabb szintű agráripart szorgalmazok, tehát valóban ipari szintűt. Hisz végeredményben olyan erőforrásokkal rendelkezik Vajdaság e téren, amelyeket maximálisan ki lehet, ki kell használni. Van azonban ennek egy más vetülete is. Ez most már nem is annyira szakmai megállapítás, mint inkább csak eszmefuttatás: a mezőgazdaság általában ma is azt termel, amit már a k. u. k. is termelt, azzal a különbséggel, hogy a vágómarhát akkor lábón hajtották ki Velencéig, s nem volt problémájuk a hűtőházakkal. Búzát, kukoricát már akkor is nagy mennyiségben szállították ki külföldre erről a vidékről. Ma is ezt csináljuk. A termékfejlesztés tehát hihetetlenül lemaradt. Amit most mondok, nem éppen humánus, de a marketing szempontjából döntő. Akinek élelem kell, aki éhes, annak pénze nincs, tehát az nem jó vevő. Aki pedig vevő a magasabb értékű, jó minőségű termékre, annak nemcsak pénze, de kifinomult ízlése és igénye is van. Ahhoz, hogy ezt az igényt ki tudjuk elégíteni, körültekintő piackutatás és termékfejlesztés kellene. Szeretném, ha Szecsei egyetértene velem ebben a kérdésben, mert biztosan az Agrosra is visszahatnak némileg ezek a piaci körülmények.

Szecsei Mihály:

Noha kimerítő vitát folytattunk, témánkból mégis kimaradt néhány olyan tényező, mint pl. a közhangulat, a vállalati klíma stb., amit számokban nem lehet ugyan kifejezni, de nyilvánvalóan kihatással vannak a termelés hatékonyságára. Az igazság, azt hiszem, abban van, amit a végén mondtál, hogy a piaci visszahatás nemigen készítette a termelőket a hatékonyabb termelésre. Állítom, hogy az utóbbi két évben megvál-

tozott a társadalmi értékrend olyan formában, hogy *csökkent a kockázatvállalás*, és fokozódott a munkabiztonság szorgalmazása: alacsonyabb jövedelmi szinten, de biztos legyen. Nem vállalunk kockázatot, nehogy veszítsünk. Hogy az erőforrást miként használjuk ki, az más kérdés. Én magam is azt hiszem, hogy valóban más piaci magatartási szabályok kellene, de ahhoz annak *nem az eladók piacának kell lennie, hanem a vevők piacának*. Eddig ugyanis nálunk az eladók piaca uralkodott, és így van ez még most is. De fel kell hogy ezt váltsa a vevők piaca. Akkor pedig más piaci magatartásra lesz szükség: akkor majd valóban odafigyelünk a hatékonysági mutatókra is.

Annyit beszélünk tudományról, gazdasági kutatásokról, fejlesztésről, állapítsuk meg azt is, hogy milyen kutatásokat szeretnénk. Véleményem szerint *nem azokra a drága kutatásokra van szükség, amelyek gyakran szerepelnek a vállalati programokban és a kutatóintézetek programjában is. A drága kutatások eredményeit a termelési lehetőségek hiányában csak rosszul lehet kihasználni*. Tehát nem kell olyan drága kutatásokra törekedni, amelyek eredményei a mi feltételeink mellett nem használhatók ki jól, csak rosszul, mert akkor többet veszítünk. Olyan kutatások kellene, amelyek megfelelnek a fejlettségi szintünknek.

Szórád György:

Ennek a könyvnek a keletje azt igazolja, hogy van érdeklődés az ilyen kiadványok iránt. Egyre inkább megbizonyosodunk arról, hogy a szépirodalmon kívül másfajta magyar nyelvű irodalom is van tartományunkban. A Forum Kiadó új lépést tett afelé, hogy Móra András után mások számára is lehetővé tegye, hogy közérdekű, szakmai könyvekkel jelentkezzenek. Hisz sok olyan téma van — nemcsak közgazdasági, hanem műszaki is —, amely a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére számot tarthat. Tehát megért a helyzet, és kialakult egy olyan gárda is, amely képes arra, hogy magas színvonalon írjon és publikáljon magyar nyelven. Ez a beszélgetés is azt bizonyítja, hogy szakembereink — legalábbis jó részük — kiválóan ismerik a közgazdasági, műszaki és más szakterminológiát. Ez mindenképpen nagy előrelépést jelent, mivel a magyar nyelvű oktatásnak, de általában a kétnyelvű oktatásnak is egyik gyenge pontja, hogy a tanároknak nincs hol elsajátítaniuk a szaknyelvet. Ezért aztán sok kívánnivalót hagy maga után a magyar nyelvű szakoktatás.

Szecsei Mihály:

Tőlem már többen érdeklődtek afelől, hogy megjelenik-e Móra András könyve szerbhorvát nyelven is. Nem is csoda, hogy nagy az érdeklődés iránta, hisz Vajdaság gazdaságával ez ideig, ilyen szinten senki nem foglalkozott.

Móra András:

Könyvem hamarosan megjelenik szerbhorvát nyelven is, a Stevan Doronjski Marxista Központ kiadásában.